

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 3 1966

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

Redaktör

Antikvarie Carin Bunte, Kristianstad

Redaktionskommitté

Preceptor Erik Cinthio, Lund

Docent Lars-Olof Larsson, Lund

Professor Birgitta Odén-Dunér, Lund

Assistent Bengt Salomonsson, Lund

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn

Föreningens styrelse

Professor Birgitta Odén-Dunér, Lund, ordf., professor Holger Arbman, Lund, v. ordf., docent Jörgen Weibull, Lund, sekr., preceptor Erik Cinthio, Lund, v. sekr. museichef Bengt-Arne Person, Varberg, kassör samt docent Hilbert Andersson, Ystad, intendent Bengt Bengtsson, Lund, antikvarie Carin Bunte, Kristianstad, docent Bertil Ejder, Lund, landsantikvarie Evald Gustafsson, Lund, museiintendent Lars-Göran Kindström, Hälsingborg, rektor Salomon Kraft, Malmö, professor Sven Kjällerström, Lund, museiintendent Harald Lindal, Trelleborg, docent Gösta Lindeberg, Lund, stationsmästare Sven Nöjd, Örkellunga, disponent Birger Persson, Ystad, professor Jerker Rosén, Lund, riksdagsman Per Edvin Sköld, N. Rörum, kyrkoherde Gunnar Wallin, Skurup, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn.

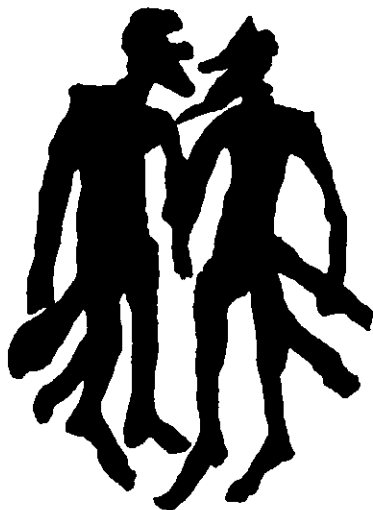
ALE utkommer med 3 häften årligen. Brev och manus till redaktionen adresseras till antikvarie C. Bunte, Nya Boulevarden 9, Kristianstad, tel 044/134 91

Medlem erhåller tidskriften kostnadsfritt. Årsavgiften 15:— kan insättas på De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings postgiro-konto Lund nr 24 68 31, c/o museichef B.-A. Person, Varberg.

Omslagsvignetten visar två ristade figurer från ett s. k. Alsengem. Se sid. 1.

Vårfrugatan i Lund

Av Anders W. Mårtensson

I samband med grundgrävning för den nya stadshallen vid Stortorget har Lunds stad bekostat en omfattande arkeologisk undersökning. Under ledning av antikvarie Anders W. Mårtensson har ett 10-tal studenter och fyra grovarbetare — under vinterhalvåret skyddade av ett Barracudatält — fingrävt 1300 m². Mängder av fynd tillvaratogs och intressanta iakttagelser rörande stadens topografi kunde göras. Här lämnas en preliminär redogörelse för undersökningen.

Bilden visar två figurer ristade på en infattningspärla av glas, ett s. k. Alsengem, från 1100-talet. Efter teckning av Anders W. Mårtensson.

Sedan 1890-talet har Kulturhistoriska museet bedrivit arkeologiska undersökningar i Lund. Vid grundgrävningar och vid ledningsgrävningar för vatten och avlopp har arkeologer varit närvarande och samlat fynd, fotograferat samt gjort uppmätningar. Till en början knöts in-

landet, men efter hand och framför allt från och med 1930-talet har dessa grävningsundersökningar systematiserats. Kontinuiteten inom detta arbetsområde och fullföljandet av målsättningen har resulterat i, att vi kan få en allt tydligare uppfattning om Lunds utseende under olika epoker.

Under äldre medeltid fanns i Lunds centrala delar två bäckar¹ och ett antal dammar, som vid olika tillfällen förorsakat svårartade översvämningar. Den sumpighet, som därvid förekommit, har dock ej varit till hinder för bebyggelse. Vid översvämningarna har svämlager av olika tjocklek avsatts. Nämnade vattendrag har även haft avgörande betydelse vid bildandet av de egentliga kulturlagren. Karakteristiskt för dessa lager är bl. a. deras fuktighet. De föremål, som av olika anledningar en gång hamnat däri, vare sig de varit av metall, trä eller läder, har därför bevarats väl. Kulturlagrens mäktighet och deras konserverande egenskaper är några av de viktiga faktorer, som bidrager till att de arkeologiska grävningarna får så gynnsamma resultat i Lund.

Under det senaste decenniet har åtskilliga grävningsundersökningar ägt rum i den medeltida stadskärnan. I maj månad 1964 påbörjades grundgrävningen för det nya stadshallskomplexet på tomt nr 12 i kvarteret S:t Botulf. Den av flera mindre tomter sammanslagna stadshallstomten omfattar mark på båda sidor om Vårfrugatan. Byggnadskomplexet var avsett att utföras i två etapper — ett kontors- och affärshus och så själva stadshallen.

Då det blev aktuellt att påbörja schaktningen för kontorshuset öster om Vårfrugatan gjordes den överenskommen, att de övre kulturlagren skulle schaktas bort av en grävmaskin ned till ett djup av ca 120 cm under nuvarande markyta. Vid äldre grävningsundersökningar² inom området har nämligen den iakttagelsen gjorts, att den övre metern kulturlager vanligtvis har fyllningskaraktär och därför saknar stratigrafiskt urskiljbara horisonter. Finundersökningen

fick således koncentreras till de undre lagren, vars sammanlagda tjocklek uppmättes till ca 170 cm. Under fjorton intensiva månader³ finkammades ett område på 1300 m². Härvid blottlades lämningar efter en bebyggelse, som kontinuerligt funnits under fyra sekler allt sedan stadens grundläggning på 1020-talet och fram till och med 1300-talet.

En av de viktigaste målsättningarna för lundaundersökningarna är att studera Lunds äldsta topografi och att söka utforska den äldsta bebyggelsens relation till denna. Vilket område blev först bebyggt och hur stort var detta? Vilka gator ingick i den ursprungliga anläggningen och vilka har tillkommit senare? o. s. v. Detta är frågor som endast kan belysas genom grävningsundersökningar.

Undersökningen på stadshallstomten var särskilt gynnsam vad beträffar möjligheterna för topografiska och stratigrafiska studier. Av denna anledning var det särskilt lyckligt, att det undersökta området omfattade gatumark med tomtmark på båda sidor därom.

VÅRFRUGATAN.

Det saknas dokumentariska notiser om Vårfrugatans ålder och sträckning under medeltiden. I och med denna grävningsundersökning kan vi påvisa, att gatan funnits sedan äldre medeltid.

Tre broläggningar med grova fältstenar blottlades. På fig. 1 ser vi ett parti av den äldsta broläggningen. Stora fältstenar har omsorgsfullt lagts ut med mindre stenar fastkilade däremellan. I slutet av 1800-talet, då man grävt för en avloppsledning, har östra delen av

Fig 1. Vårfrugatan, parti av broläggningen från 1100-talet.

stenläggningen skadats, dock inte värre än att broläggningens ursprungliga bredd kan fastställas till ca 275 cm. Någon gång under 1100-talet blev denna gatuläggning utlagd.

Den mellersta broläggningen var anlagd på samma sätt med större och mindre fältstenar. Bredden hade däremot ökats till ca 425 cm. Denna stenläggning har sannolikt varit i bruk under 1200-talet.

Den översta broläggningen hade skadats under gammal tid. Stora partier hade plockats bort, varför det inte gick att uppmäta gatans bredd på denna nivå. Sistnämnda broläggning har sannolikt använts under senare delen av 1200-talet och under 1300-talet.

Utöver detta registrerades ytterligare

två anläggningar, som sannolikt kan hänföras till Vårfrugatan. Omedelbart under den understa broläggningens båda yttre stenrader frilades en rad med pålar, kring vilka det flätats vidjor — förmodligen nederdelen av två flätade gärdar, som avgränsat Vårfrugatan åt öster och åt väster. På övergången till moränleran påträffades slutligen ett stenflislager, som sannolikt kan tolkas som en broläggning. Vid äldre grävningsundersökningar i Lund har liknande stenflislager anträffats på motsvarande nivå d. v. s. i övergången mellan moränlera och kulturlager. Sådana iakttagelser har bl. a. gjorts i Sandgatan.⁴ Dessa broläggningar med stenflis bör ha anlagts samtidigt med den äldsta bebyggelsen inom respektive områden.

Fig 2. Rester av flätverkswäggar, 1100-talet.

BEBYGGELSEN.

Bebyggelse lämningar har anträffats, som tyder på att Vårfrugatan varit bebyggt på båda sidor redan från äldsta tid. Det har dock endast varit fråga om enstaka gårdsanläggningar med mellanliggande tomtmark. En kontinuitet i husens placering och i gårdsplanernas läge kan konstateras med hjälp av gjorda uppmätningar av bebyggelse rester, trots att dessa i flera fall var fragmentariska.

En av orsakerna till att man sällan träffar på hela husplaner i Lunds centrala delar är, att man byggt de nya husen på ungefär samma plats som de äldre. Partier av de äldre husen har därför ofta skadats. En annan orsak är, att husen från äldre medeltid vanligtvis var av enkel beskaffenhet och därför saknade nedgrävda stabila grunder.

FLÄTVERKSHUS.

Flertalet hus har haft väggar av flätverk. Kring en rad smala, spetsiga pålar, som neddrivits i marken, har man flätat vidjor. I boningshusen har dessa flätade väggar dessutom varit överdragna med ett lager lera, såväl på insidan som på utsidan. Leran har man haft inom räckhåll på tomten. Det stora antalet nedgrävningar i moränen antyder detta. Samma iakttagelser gjordes vid undersökningen på Thuletomten 1961.⁵ Eftersom flätverkshuset varit den vanligaste hus typen i Lund under äldre medeltid, bör vi härmed ha fått en förklaring till att de avfallsgropar, som är nedgrävda i moränleran, vanligtvis grävts från en markyta, som hört till äldre medeltid. Nedgrävningarna bör i första hand ha tillkommit för anskaffandet av lera.

Fig 3. Härd med nedgrävd svartgodskruka, 1000-talet.

Fig 4. Snitt genom härden med bikonisk svartgodskruka, som använts som glödbevarare.

Sekundärt har hålen använts för avfall.

Det är vanligtvis de nedre delarna av väggarna som påträffas, fig. 2. Ifall husen härjats av eld har lerkliningens bränts och blivit hård som tegel. Sådana brända lerkliningsstycken med avtryck efter flätverk brukar ligga i anslutning till de raserade husen. Ett klinehus kan således identifieras enbart utifrån brända lerkliningsbitar.

Dessa enkla flätverkshus har vanligtvis haft stampat ler- och jordgolv. Härdar har anträffats såväl i som utanför husen. En av härdarna bör särskilt beaktas. I ett lager med lera låg ett antal skörbrända stenar, i vars mitt det stack upp en rund mynningskant av en kruka, fig. 3. Då vi skar en snitt genom härden, framkom en bikonisk svartgodskruka, fig. 4. På botten låg två skörbrända stenar. Krukan

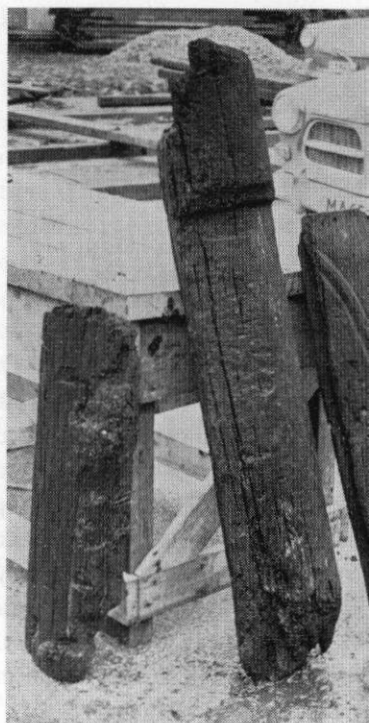

Fig 5

Fig 6

Fig 7

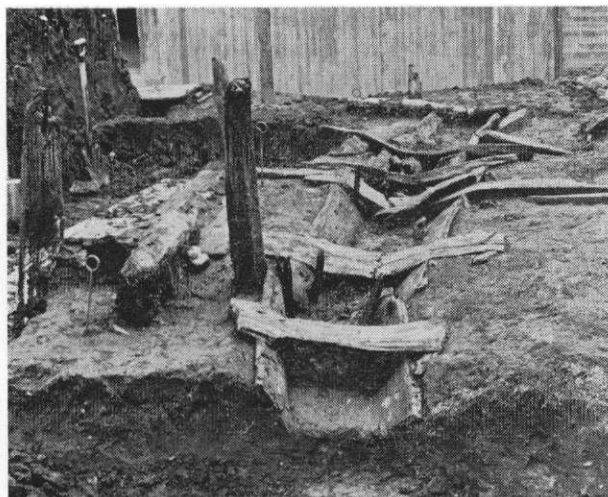

Fig 8

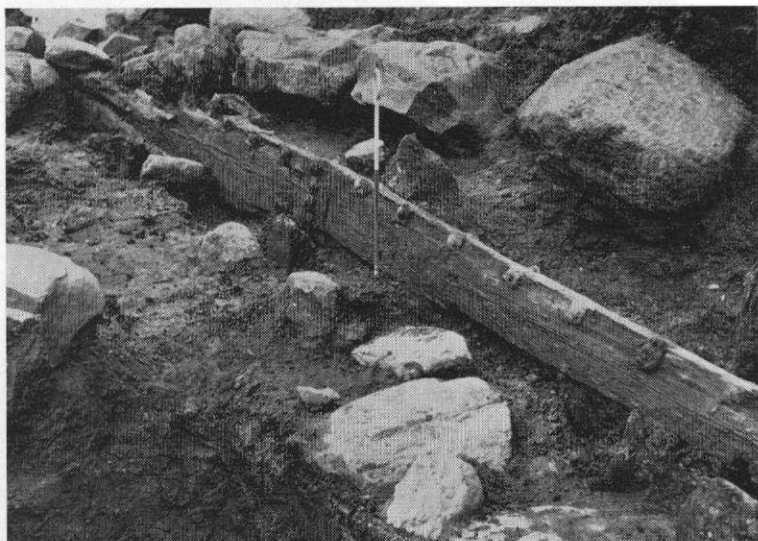

Fig 9

Fig 5. Grundstenar till resvirkeshus, 1200-talet. Till höger skimtar ett parti av Vårfrugatan från samma tid.

Fig 6. Syll i ursprungligt läge, 1200-talet.

Fig 7. Plankonvexa ekplankor från resvirkeshus, 1100-talet.

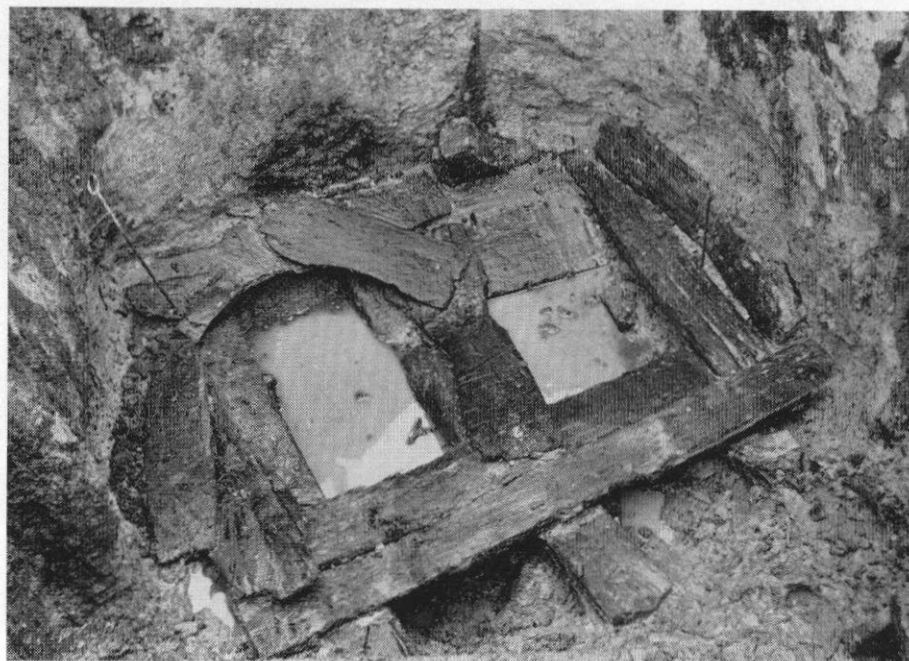
Fig 8. Dräneringsränna från 1100-talet.

Fig 9. Bordplankor från ett fartyg, 1200-talet.

Fig 10

Fig 11

var fylld med träkol. Den har med stor sannolikhet använts som glödbevarare under natten.

RESVIRKESHUS.

Lämningar efter minst ett resvirkeshus framgrävdes på båda sidor om Vårfru-

Fig 10. Brunn, med rester av brunnslocket bevarat, 1100-talet.

Fig 11. Träkonstruktion, på vilken brunnskoningen vilade.

Fig 12. Brunnskoningen av urholkad ekstam frilagd.

Fig 12

gatan i områdets södra del. Storleken på ett av husen kunde bestämmas till 9×5 meter, på grund av att ett tillräckligt antal syllstenar låg i ursprungligt läge, fig. 5. På dessa stenar har legat en syll (fotträ). Fig. 6. visar ett parti av ett annat hus av samma typ. Här låg syllen kvar på sina grundstenar. På fotträets ovasida fanns en avsats för vertikala väggplankor. Dessa har varit fastpluggade i fotträet med träpluggar.

Hur väggplankorna kan ha sett ut visar fig. 7. På denna bild ser vi två typer av väggplankor, dels den ordinära plankonvexa plankan med nåtar i kanterna, dels plankan i mitten, som sannolikt använts som dörromfattningsplanka eller liknande. Upp till finns ett kapitälliknande utskjutande parti med en avsats på baksidan, kanske för dörröverliggeren. Här beskrivna resvirkedetaljer bör ha suttit i hus från 1100- och 1200-talen.

DRÄNERINGSRÄNNOR.

Som tidigare påpekats var Lunds centrala delar under äldre medeltid utsatta för översvämningar. Det är lätt att förstå de olägenheter detta medförde för de primitiva flätverkshusen med dess lergolv och klineväggar. Behovet att dränera de centralt belägna bostadsområdena måste ha varit angeläget.

Enligt vad grävningsundersökningen visar, har befolkningen inom detta område också nödgats vidtaga dräneringsåtgärder under ett par sekler. Man har anlagt ett system av rännor på tomtorna. Den äldsta av de påträffade rännorna var nedgrävd i moränleran, vilket skett vid en tidpunkt, då endast ett tunt

kulturlager hunnit avsättas. De rännor, som därefter anlades, var skodda med kantställda plankor och brädor, fig. 8. Dräneringsrännor från fyra olika perioder anträffades på stadshallstomten. I ett par av rännorna ingick sekundärt använt timmer från äldre hus.

Utöver dräneringsrännor påträffades ett antal konstruktioner av vertikalt ställda stockar och plankor samt liggande kantställda plankor, som kanske kan ha haft en förstärkande funktion i samband med översvämningar. Fig. 9 visar ett par liggande plankor, som kan ha använts för detta ändamål. Plankorna är intressanta i sig själva, ty de är hopfogade bordplankor från ett fartyg. Nitarna är som synes väl bibehållna. Plankorna låg parallellt med och intill Vårfrugatans översta broläggning.

BRUNNAR.

Lokalisering av gårdsplaner kan ofta göras med hjälp av förefintliga vattenbrunnar. Inom fyra begränsade partier av här berörda område fanns ett antal brunnar från olika perioder. Då en brunn blivit obrukbar har en ny grävts i närheten. Enbart med utgångspunkt från förekomsten av antalet närbelägna brunnar kan man få en viss uppfattning om en bebyggelses kontinuitet.

Tre av brunnskoncentrationerna låg i områdets södra, den fjärde i dess norra del. Ca ett trettio brunnar representerande sju olika typer undersöktes på stadshallstomten. Till den äldsta perioden hör fyra brunnar med flätad skoning, några brunnar utan skoning, typ vattenhåll, samt en brunn med fyrkantig timrad

Fig 13. Bassäng med flätade vidjor, 1100-talet. Användes av skomakarna för blötläggning av hudar.

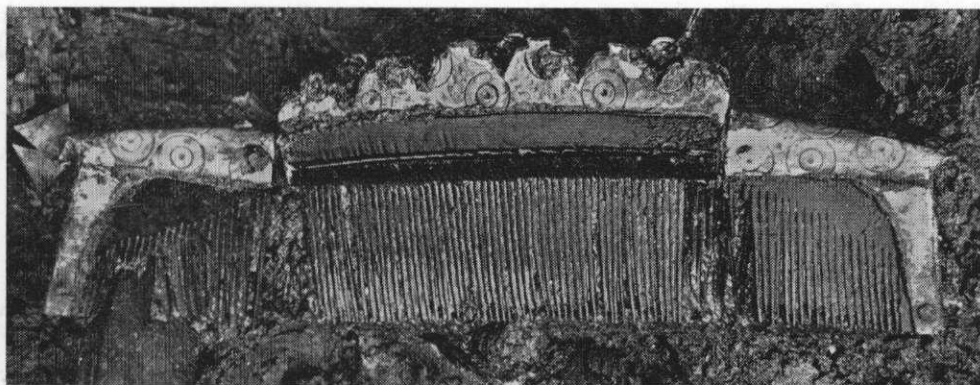

Fig 14. Enkelkam av horn med klapperbleck, 1100-talet.

skoning med horisontellt liggande plankor, som i hörnen låg förbundna halvt i halvt.

På 1100-talet bör brunnen, fig. 10, ha blivit anlagd. Den hade en skoning av en urholkad ekstam och avslutades upp-till med en fyrkantig brunnsholk. Över brunnen vilade några ekplankor. Dessa, jämte några andra plankor, vilka avlägsnats vid ett husbygge på 1800-talet, har tjänstgjort som brunnslock. Ifrågavarande brunn har aldrig blivit igenfylld sedan den kommit ur bruk på 1200-talet. De plankor, som täckte brunnen, har efter hand överlagrats och har till slut stått emot trycket av ca två meter tjocka kulturlager.

Den urholkade ekstamsskoningen var ungefär tre meter djup, fig. 12. Sedan denna avlägsnats upptäcktes en horisontellt liggande träkonstruktion, på vilken skoningen stått, fig. 11. Den egentliga brunnsbotten låg 2,5 meter därunder.

Utöver här beskrivna brunnstyper påträffades en brunn med skoning i skiftesverk, fyra brunnar med fyrkantig timrad skoning samt ett antal stenskodda brunnar från nyare tid.

HANTVERK.

På området har bedrivits olika typer av hantverk. Avfall hittades från flera kammakar-, bronsgjutar- och skomakarverkstäder.

Bassängen med den flätade skoningen, fig. 13, har förmodligen använts av skomakare för blötläggning av hudar innan garvningsproceduren. Innehållet i bassängen utgjordes till stor del av hår från hudar samt kalk, som tillsats för att håren på hudarna lättare skulle kunna avlägsnas.

I likhet med skomakeriet var kammarerihanteringen ett av de vanligaste hantverken i Lund under äldre medeltid. Ständiga bevis härför erhålles vid grävningsundersökningarna. På stadshallstomten upptäcktes avfall från ett par kammakarverkstäder. Det stora antalet flisor och spånor av horn och ben visar, att en viktig del av förarbetet utförts med yxa och kniv. Inte bara avfall och förarbeten utan också prov på de färdiga produkterna hittades i de olika lagren. Över hundra kammar har registrerats. Det vackraste och mest sällsynta exemplaret

återfinnes å fig. 14. Denna enkelkam har beslagsskenorna skodda med ett tunt bronsbleck ornerat med punktcirklar. Triangulära klapperbleck av brons har hängt i fem öglor. Några av klapperblecken saknas. Kammen låg i ett kulturlager från 1100-talet.

PÅGÅENDE BEARBETNING.

De bebyggelse lämningar, som här i korthet redovisats, antyder vissa drag i en äldre medeltida stadsbebyggelse. Vad som ytterligare kommer att förtydliga bilden av det dagliga livet i denna bebyggelse är det mycket stora antal föremål, som för närvarande intensivt behandlas på Kulturens nyinrättade konserveringsanstalt. Den slutgiltiga bearbet-

ningen av stadshallsgrävningen kan dock inte komma till stånd förrän dessa föremål databehandlats.

Noter och litteratur:

¹ H. Erlandsson, Om vattendrag och den äldsta bebyggelsen i Lund. Lund 1930, s 19.

² Grundgrävning 1912 för Reginabiografen. Ledningsgrävning för avlopp 1934.

³ Grävningen fortgick under hela vinterhalvåret. Första etappen avslutades lille julafton 1964. För att den andra etappen ej skulle taga för lång tid anskaffades ett Barracuda-tält, av den typ som vanligen användes för tennishallar. Grävningsundersökningen kunde på så sätt fortgå utan avbrott under kalla och nederbördsrika månader.

⁴ R. Blomqvist, Lunds historia I. Medeltiden, Lund 1951, s 339.

⁵ R. Blomqvist—A. W. Mårtensson, Thulegrävningen 1961, Lund 1963, s 113.

Söderåsens fornlämningar

Av Harry Thålin

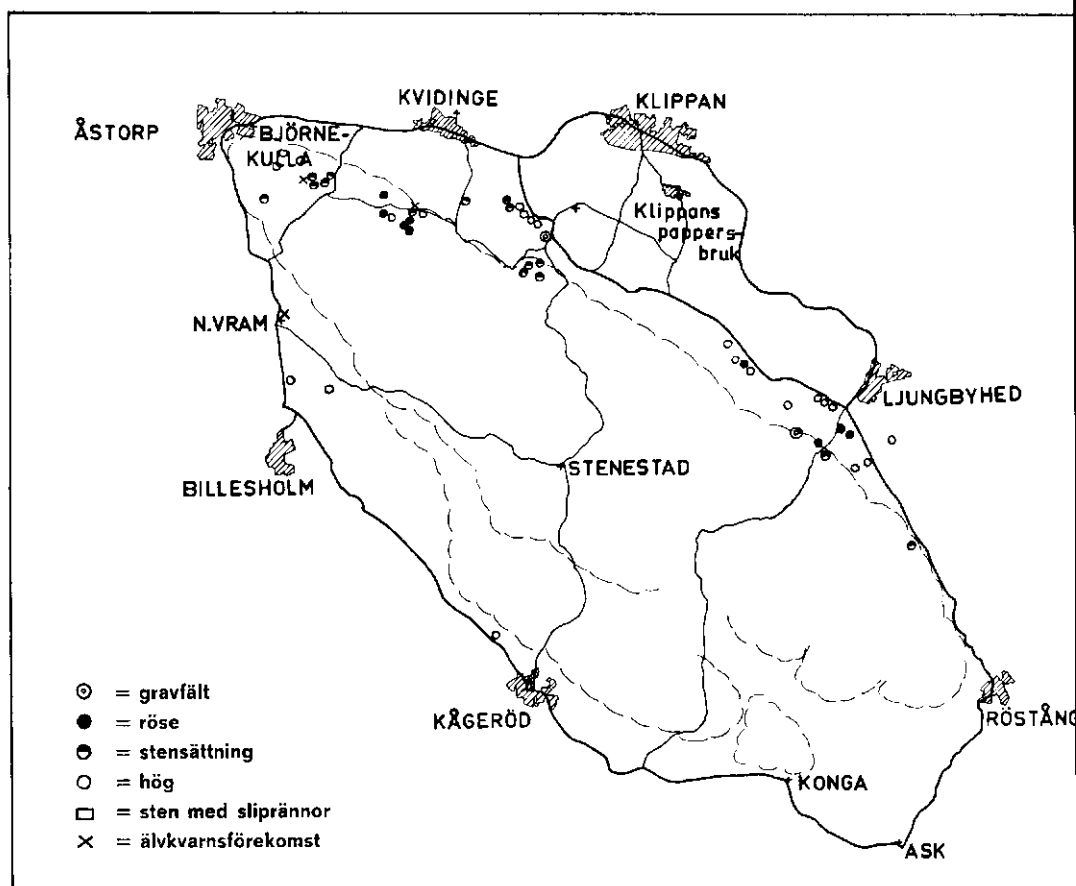
Fritidsbebyggelsen breder ut sig mer och mer. För att undvika en av sommarstugor alltför söndertrasad natur har Billesholms, Kågeröds och Röstånga kommuner i Malmöhus län tillsammans med Kvidinge och Riseberga kommuner och köpingarna Klippan och Ästorp i Kristianstads län bildat en kommitté, som skall utarbeta en översiktsplan för fritidsbebyggelsen på Söderåsen. På kommitténs uppdrag lät riksantikvarieämbetet inventera åsens fasta fornlämningar.

I samband med planläggningen av Söderåsens framtida utnyttjande utfördes sommaren 1966 genom Riksantikvarieämbetet en fornminnesinventering av Söderåsen med närmast omkringliggande terräng. Området var ca 200 kvkm och omfattade av Malmöhus län: Stenestads socken och delar av Ask, Konga, Kågeröd, N. Vram och Röstånga samt av Kristianstads län: delar av Björnekulla, Kvidinge, Riseberga och V. Sönnarslöv.

Vid inventeringen registrerades endast 2 gravfält — det ena med 10, det andra med 8 fornlämningar. Flertalet fornlämningar uppträder enstaka eller i smärre grupper. Sammanlagt antecknades ett 80-

tal fornlämningar på 50 lokaler. Endast några få fornlämningar ligger på åsens sydvästsuttning eller på slätten nedanför, de övriga ligger på den norra sidan, med drygt hälften på slätten eller i brytningen mellan ås och slätt, resten på åsens sluttningar mot nordöst.

Fornlämningarna utgörs av högar, stensättningar, rösen, domarringar, resta stenar och älvkvarnar. Högar och stensättningar dominerar och förekommer inom området med vardera ett trettiotal. På själva åsen överväger stensättningarna, på slätten högarna. De största högarna är omkring 25 m. diam. och 1,5—2,5 m. höga. Flertalet är dock omkring 15

Schematisk karta över Söderåsen med fornlämningarna markerade.

m. i diameter, några inte större än 6—10 m. i diameter. De vanliga stensättningar, som samtliga är runda och oftast tämligen flacka, når en diameter på upp till 18 m.

Det större av de båda gravfälten ligger ca 500 m. SV om Hörsgård i V. Sönnarslöv. Det består av 5 högar upp till 13 m. diameter och 1,5 m. höga, samt 5 flacka vida stensättningar, 8—16 m. diameter. Det andra gravfältet ligger ca 400 m. SSV om Nyslätt i Riseberga socken och har 5 mindre stensättningar, 5—6 m.

diameter, 2 domarringar 7 m. diameter med 6 resp. 9 stenar samt 1 rest sten. Troligen tillhör båda gravfälten romersk järnålder — folkvandringstid.

Några av de mer eller mindre enstaka liggande fornlämningarna är av sådan art, att de särskilt bör omnämnas. Detta gäller framför allt en stensättning, belägen ca 1,3 km VNV om Magleby och strax S om vägen Magleby—Kärreberga. Stensättningen är ca 27 m. i diameter. Dess kant utgörs av en ringformig vall, ca 5 m. bred och 0,3—0,5 m. hög. I sten-

sättningens mitt ligger ett röse, 6 m. i diameter och 0,5 m. högt. Ytan mellan kantvallen och mittröset ligger i plan med eller något högre än den omgivande markytan. Likartade stensättningar men utan mittröse finns också i ett skogsparti ca 750 m ÖNO om Körslätt.

Vid den sedan 1938 pågående inventeringen för den ekonomiska kartan har en del tidigare ej kända fornlämningstyper observerats. Till dessa hör den nu nämnda typen — stensättningen med kantvall, med eller utan mittröse — som under de sista åren förutom i Skåne iakttagits i södra Västergötland, södra Bohuslän samt i norra och mellersta Halland. Inga sådana är dock undersökta, men flertalet stensättningar av detta slag har ett sådant läge i terrängen och i förhållande till fornlämningar av andra typer att en datering till äldre järnålder förefaller trolig. Dessutom har dessa fornlämningar en allmän karaktär, som i stort överensstämmer med fornlämnings typer från detta tidsavsnitt. En del av de halländska har dock sådana terräng- och miljöförhållanden, att en datering för dessa till bronsålder är möjlig. Med undantag av ett fåtal typer har de svenska fornlämningarna motsvarigheter — och med största sannolikhet förebilder — på utländsk botten. Så är också förhållandet här. Stensättningar med kantvall och stensättningar med kantvall och mittröse är kända i varje fall på de brittiska öarna och kan där dateras till bronsåldern och framförallt till dess senare del.

Ytterligare en fornlämning, som är av särskilt intresse, är ett röse med dubbla brätten, beläget på ett höjddparti 1 km ÖSO om Kärreberga och ett par hundra

meter S om vägen Kärreberga—Magleby. Detta röse är 25 m. i diameter och 1,8 m. högt. Inre brättet är 2 m. brett och det yttre 3 m. brett och 0,3 m. högt. Brättena skiljs av en kantkedja av 0,5—1 m. stora stenar. Röset med brätte är en tämligen vanlig gravform och förekommer framför allt i bronsålderns kustbebyggelse ända upp i Västerbotten. Där emot äro rösen med dubbla brätten tidigare kända i endast ett par exemplar. Dessa är dock i sina detaljer något annorlunda utformade, i det att såväl mittröse som brätten begränsas av en skiftlagd kant.

Till slut återstår att nämna en hög med brätte, belägen 100 m. NO om föregående röse. Den mäter 25 m. i diameter och är 2,3 m. hög. Mitthögen är 15 m. i diameter och 1 m. hög. Brättet är 5 m. brett och 1—1,5 m. högt och har mycket branta kanter. Fornlämningens proportioner med det höga brättet och dess branta kant för osökt tanken till rösen med likartade mått. Kanske har vi här att göra med ett övervallat röse, särskilt som det ovan nämnda närbelägna brätteröset är till stor del övertorvat. Å andra sidan ligger det inget orimligt i att påträffa en hög med brätte i Skåne. Sådana högar har i Sverige en klart sydvästlig utbredning och är t. ex. inte ovanliga i Halland, även om de i allmänhet bildar gravfält.

Flera av de enstaka belägna fornlämningarna, av vilka flera nu tyvärr ligger i granplanteringar, äro sålunda liksom de båda gravfälten av sådan art att de är väl värda att vårdas och bevaras för framtiden.

Kungapalatset i Dalby

Av Erik Cinthio

Genom en mindre provundersökning 1963 påvisades betydande byggnadsrester väster om Dalby kyrka. Fortsatta arkeologiska utgrävningar, för vilka assistent Karin Andersson och amanuens Carlaxel Mildner varit platsledare, har lett till en sensationell upptäckt. I direkt förbindelse med kyrkan har ett stort byggnadskomplex vuxit fram och stått färdigt före 1100-talets mitt. Preceptor Erik Cinthio vid Lunds universitets historiska museum avvisar den nära till hands liggande teorien om en klosteranläggning och tolkar komplexet som ett kungapalats.

Dalby har länge varit berömt för sin kyrka. Den stympade 1000-talsbyggnaden anses som den äldsta i Norden stående stenbyggnaden. Exakt när den har påbörjats vet vi inte, ej heller om den föregåtts av en träkyrka, vilket dock är mycket tänkbart. En sak vet vi emellertid och det är, att kungen Sven Estridsen har låtit bygga kyrkan någon gång efter det att han 1060 insatt Egino som

biskop i Dalby. Om stenkyrkan påbörjats före Eginos avflyttning till Lund 1066, kan inte avgöras, men rimligtvis har det skett före kungens död 1074. Under senare delen av 1000-talet har kyrkan under alla omständigheter vuxit fram och försetts med ett västparti, som under 1100-talet ombyggdes och utvidgades. Den bevarade förhallen i denna senare byggnadsdels nedersta våning gör

f. n. tjänst som gravkapell. Kyrkorådet har emellertid nu beslutat att ett nytt bårhus skall uppföras.

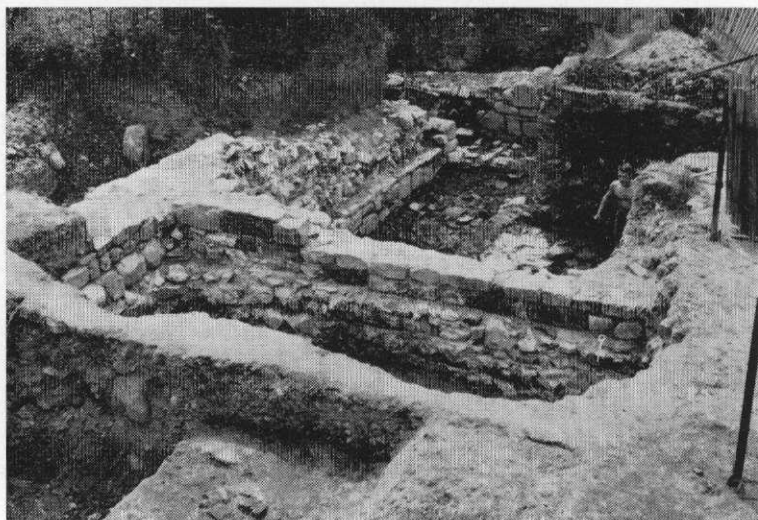
Området omedelbart väster om kyrkan har länge legat outnyttjat och förfallet. Platsen ansågs lämplig för det planerade bårhuset i synnerhet som man räknade med att här inte skulle finnas några lämningar av äldre byggnader. En arkeologisk provundersökning utfördes emellertid för säkerhets skull 1963. Den ledde ganska snart till en sensationell upptäckt. Fasta murar av till synes anse- nlig ålder dölde sig i den som man trott jungfruliga marken, vilket gav anledning till den utvidgade undersökning, som i sammanlagt 7 månader pågått under 1965 och 1966. Denna undersöknings- etapp är nu avslutad, men utgrävningen bör i en framtid återupptagas på angräns- ande områden. Innan resultaten slutgilt- igt kan offentliggöras, måste en omfat- tande bearbetning av materialet äga rum. Det bör dock vara på sin plats att redan nu ge en kort antydan om vilka nya syn- punkter på problemet Dalby de utförda grävningarna kan komma att ge.

Redan i samband med de arkeologiska undersökningarna kring kyrkan 1919 och 1920 kunde man konstatera resterna efter en bebyggelse eller bosättning från tiden före stenkyrkans tillkomst. Denna bosät- ning bör i huvudsak vara begränsad till 1000-talet. Från äldre förhistorisk tid finns visserligen spår på området, men mellan denna och den senvikingatida eller tidigmedeltida bebyggelsen synes ingen bosättning ha ägt rum på platsen, utan marken har utnyttjats endast för odling. Någon gång under 1000-talet har en rela- tivt anse- nlig träbyggnad med utsträck- ning i norr och söder uppförts omkring 25 meter väster om den nuvarande kyr- kan. Någon längre tid synes denna an-

läggning inte ha stått, utan man har suc- cessivt ersatt den med ett murat hus eller huskomplex.

De påträffade murresterna utgöres till övervägande del av grundmurar, men också betydande rester av dagmurar har kommit till synes. Murkonstruktionerna är av stort intresse, också med hänsyn till de skiftningar som förekommer från den ena delen till den andra. De äldsta parti- erna uppvisar den omsorgsfullaste be- handlingen inte blott med hänsyn till konstruktionen utan även i valet av sten- material. Denna äldsta del, som bl. a. inrymt en 2 meter djup källare, synes av konstruktionen att döma vara samtidig med vissa delar av den äldsta kyrkan och kan därför anses ha tillkommit redan un- der 1000-talet. Källarhuset, som har en inre bredd av något över 7 meter, har efterhand förlängts åt norr till en över 30 meter lång byggnad, som legat mitt för kyrkans västfasad. Genom en tvär- länga har källarhusets södra del förbun- dits med kyrkans under 1100-talet om- byggda västparti, och sannolikt har ytter- ligare en förbindelsebyggnad legat i norr. På så sätt skulle vi erhålla en sluten an- läggning kring en öppen gård i direkt förbindelse med kyrkan. Utmed de på- träffade byggnadernas gårdsfasader har löpt en med kalkstensplattor stensatt när- mare 2 meter bred gång, vilken varit täckt av en förmodligen från byggnader- nas andra våning utskjutande svalgång. Härigenom har man åstadkommit en be- kväm förbindelse mellan de olika byg- gnadsdelarna sinsemellan och mellan dessa och kyrkan.

Genom en rad myntfynd i den yngsta delen av huvudlängan kan man konsta- tera att anläggningen i dess fulla utsträck- ning har stått färdig före mitten av 1100- talet. Med hjälp av andra mynt men

Södra delen av den västra huvudlängan med rester av källaren i bakgrunden.

framför allt genom keramikfynden samt de olika lagerföljderna och förändringarna i murverket kan man också se, att byggnaderna förändrats och delvis börjat förfalla troligen redan i början av 1200-talet. Slutligen omkring 1300 har det en gång så ståtliga byggnadskomplexet medvetet raserats och hela området utjämnats.

Redan i samband med att de första murarna påträffades vid provundersökningen uppstod självfallet frågan om vem som kunde tänkas ha uppfört byggnaderna och för vilket ändamål. Eftersom Dalby i första hand har varit känt för sitt medeltida kloster, låg det nära till hands att betrakta murarna som rester efter ett äldre klosterkomplex. Det visade sig ganska snart ogörligt att stödja ett sådant antagande. När Egino 1066 flyttade från Dalby för att bli biskop i Lund, lämnade han kvar en prost och några kaniker. Under förra hälften av 1100-talet har de

i Dalby befintliga prästerna antagit augustinerregeln som rättesnöre för ett gemensamt klosterliv. Hur dessa augustinerkorherrars första klosterbyggnader sett ut vet vi ingenting om, men det är högst osannolikt, att dessa präster redan under sin första tid och långt före alla andra i Norden kända ordnar, som haft praktiskt sett mera omfattande resurser, skulle ha låtit uppföra omsorgsfullt utförda stenbyggnader. Vidare är placeringen av klosterbyggnader väster om kyrkan otänkbar, såvida inte huvudkoret legat i detta väderstreck. Kyrkan har däremot i väster haft och har ännu delar av ett byggnadsparti, som i överensstämmelse med liknande kontinentala företeelser bör ha varit intimt förbundet med kyrkans världslige patronus.

Vi vet, att kungen Sven Estridsen, som dog 1074, grundade kyrkan i Dalby. Vi vet också, att åtminstone de båda söner, som närmast efterträdde honom, först

Harald Hein och därefter Knut II, båda hyste ett varmt intresse för Dalby. I Aelnoths omkring 1095 författade levnadsbeskrivning över Knut den helige omtalas bl. a., att brodern Harald Hein efter sin död 1080 begrovs på den berömda platsen Vallis-villa, som på danska kallas Dalby. Att de nu undersökta lämningarna måste vara resterna efter den kungliga släktgården eller palatset torde det under sådana omständigheter icke kunna råda något tvivel om. De är då också de äldsta kända stenbyggda pro-

fanhus, som konstaterats i Norden.

Sedan bearbetningen av materialet är utförd, kan det bli dags att mera ingående beröra frågorna om vem av kungarna som kan tänkas ha byggt vad, byggnadernas disposition och förhållande till kyrkans äldsta västparti, de kontinentala — likaså endast arkeologiskt kända — förebilderna och slutligen vad denna i Norden enastående anläggning kan ge för bidrag till belysningen av det politiska maktspelet under en synnerligen betydelsefull epok i Skånes historia.

1100-talsmynt, påträffat vid utgrävningarna i Dalby, visar Valdemar I med svärd och scepter. Sk 2:1. Efter teckning av Karin Andersson.

Press och politik i Skåne före 1870

Av Anders Grönvall

Den politiska utvecklingen och den ideologiska nyorienteringen i synnerhet under mitten av förra seklet satte spår i tidningarna. Fil. lic. Anders Grönvall skisserar utvecklingslinjerna i den skånska pressen från Karl XII-tidens *Lundska Lögerdagz Courant* till 1870-talet, då ett flertal tidningar av skiftande politisk färg utgavs i nästan varje stad.

I.

De första ansatserna till en skånsk press kan spåras under den svenska stormakts-tidens slutskede, till de år då Karl XII residerade i Lund. I augusti 1717 publicerades i den skånska lärdomsstaden ett första tidningsblad, *Lundska Lögerdagz Courant*, och detta följdes något senare av *Lundska Onsdagz Post-Tijender* och *Lundska Post-Tijender*. Utgivningen får ses mot bakgrund av, att rikets diplomatiska och militära aktivitet vid denna tid var koncentrerad till Lund med de behov av och förutsättningar för en mera kontinuerlig nyhetsförmedling som detta medförde. När konungen i juni 1718 lämnade Lund upphörde också utgivningen av dessa tidningsblad.

Först under decennierna omkring 1800 fick Skåne sina första verkliga tidningar. Tidigast var Lund, där *Lunds Wecko-blad* började utgivas 1775. Med tanke på

N:o. I.

Lunds Wecko-Blad.

b. 5. Januarii 1775.

stadens ställning som bildningscentrum är dess pionjärroll i skånsk presshistoria närmast självklar. Mera överraskande är måhända, att det dröjde ända till 1813, innan landskapets redan då största stad, Malmö, fick sin första tidning, *Malmö Tidning*. Tre år tidigare hade *Christian-*

Lundska Lögerdags
COURANT.

N:o 1.

Alla dem/ som curieuse äro och vilja idsa
troad märkvärdigt vildt ett och annat Hoff
passera kan/ ländet härmed till Underrät-
telse/ at jag härsefter ländet at säga dem
med något Nytt ene gångar i Wästan/ el-
ke hwar Onsdag och Lördag. Och till
en Begynnelse deraf vill jag nu Rätt-
ständet i förmerhet till Wedag berätta om
den Kejsers/ och Turckiska Krigsbårens
Färdtåg i Unarn/ och hwar widare dem
emellan föreläsa kan/ härsefter trogit med-
dela

Från Tyskland har man effiersbäl-
jande Effierrättelse om Kejserslig
Färdtåg i Ungern/ neml. at sedan
dela

stads Weckoblad börjat utkomma, medan Hälsingborg genom *Helsingborgs-Posten* fick sin första tidning 1824. På 1830-talet var turen kommen till Ystad och Landskrona, där *Skånska Mercurius* och *Landskrona Tidning* började utgivas 1832 respektive 1836. Av övriga Skånestäder fick Ängelholm egen tidning 1857, *Ängelholms Tidning*, och i Trelleborg startades *Trelleborgs-posten* ett par år innan den dåvarande köpingen återfick sina stadsrättigheter 1865.

Karaktäristiskt för dessa första skånska tidningar är frånvaron av markerad politisk profil. Deras huvudsakliga uppgift har varit att tjäna som förmedlare av kungörelser, annonser och nyheter, framför allt av lokal karaktär. Som grundare, finansiärer och redaktörer möter man universitetsfolk, ämbetsmän eller borgare med en solid ekonomi. Grundaren av Lunds Weckoblad, Gustaf Sommelius, var exempelvis professor, medan initiativtagaren till Christianstads Weckoblad, Fredrik Cedergréen, bar titeln hovsekreterare.

Ett par av dessa äldsta skånetidningar har överlevt till och med de senaste årens tidningsdöd. Det gäller Lunds Weckoblad och Ängelholms Tidning, den sistnämnda dock sedan 1937 med överrubriken Nordvästra Skånes tidningar. De övriga upphörde samtliga före 1870. Christianstads Weckoblad och Skånska Mercurius lades ner redan under 1840-talet, Landskrona Tidning 1851, Malmö Tidning 1854 och de båda återstående under 1860-talet.

II.

Under decennierna efter 1820 blev liberala strävanden allt mera påtagliga i vårt land. Krav på näringsfrihet, kamp

mot byråkrati och sympatier för skandinavismen var några av denna begynnande 1800-talsliberalisms främsta kännetecken. Efterhand aktualiserades också krav på samhällsreformer av mera radikalt slag. Att förverkliga ett demokratiskt samhällssystem framstod för många politiskt medvetna liberaler som en central uppgift.

Dessa tendenser till ideologisk nyorientering bars i betydande utsträckning upp av pressen. Från 1830 fick alla större städer i Skåne en andra tidning, och ett genomgående drag hos denna "andra tidningsgeneration" var en mera aktiv politisk attityd med påtagligt liberala och demokratiska tongångar. Detta engagemang i samhällsdebatten påverkade i sin tur de äldre tidningarna att överge sin passiva hållning i kampen om läsekretsens gunst och skapade därigenom också förutsättningar för en aktiv pressdebatt.

Det var framför allt två nya tidningar i Skåne, som framträdde som förespråkare för markerat liberala idéer under

1830-talet: *Skånska Posten* i Kristianstad och *Skånska Correspondenten* i Lund, grundade 1830 och 1832. Deras politiska kurs överensstämde i stort med huvudstadstidningen *Aftonbladet*, som under Lars Johan Hiertas ledning vid denna tid framstår som landets ledande språkrör för liberala idéer. Frändskapen med de båda nystartade skånetidningarna betonades vid flera tillfällen i *Aftonbladets* spalter.

Som den drivande kraften i Skånska

posten framträder Per Johan Böklin, som sedan 1820 varit knuten till Kristianstads lärdomsskola, från 1832 som skolans rektor. Hans engagemang i skolfrågor avspeglar sig klart i Skånska Posten, där han bland annat lancerade omfattande förslag till en förbättrad folkundervisning.

Bland övriga medarbetare i Skånska Posten under tidningens första decennier bör framför allt Nils Lovén (Nicolovius) nämnas. Hans kontakter med tidningen inleddes, när han som pastor vid Vendes Artilleriregemente var verksam i Kristianstad men fortsatte också, sedan han blivit kyrkoherde nere på Söderslätt. Bland annat publicerades i tidningen åren 1840—41 brottstycken av hans skildringar av folklivet på Söderslätt, som han några år senare utgav i sin helhet under titeln "Folklivet i Skytts härad i Skåne vid början af detta århundrade".

Ett markerat frihetspatos och stöd åt skandinavismen med dess lundensiska förankring kom att prägla den politiska profilen hos Skånska Correspondenten, som utgavs fram till 1855. Kontakterna med de akademiska kretsarna var goda, och tidningen rekryterade alltifrån sin tillkomst redaktörer och medarbetare bland lundauniversitetets lärare och tjänstemän. De välkända namnen Carl Adolph Agardh, Peter Wieselgren, Gustaf Ljunggren och Albert Theodor Lysander kan nämnas i detta sammanhang. Skalden och skandinavisten Carl Vilhelm August Strandberg, som studerade i Lund under 1840-talet, fungerade som pressorganets redaktör från 1844. Under hans ledning kom Skånska Correspondentens sympatier för skandinavismen att slå ut i full blom. Redan 1847 lämnade dock Strandberg Lund för att göra ämbetsmannakarriär och så småningom

Carl Vilhelm August Strandberg.

övertaga redaktörsskapet för Post- och Inrikes Tidningar i Stockholm. Bland Strandbergs efterträdare i ledningen för Skånska Correspondenten kan prästsonen från Lund, magistern Nils Rudolf Munck af Rosenschöld, nämnas. Denne hade, innan han under några månader 1849 beklädde redaktörsposten i lundatidningen, anammat en snarast rabulistisk samhällsyn, vilken knappast kan ha passat Skånska Correspondenten med dess gamla akademiska kontakter.

1845 grundades en tidning i Landskrona med namnet *Correspondenten*, fram till 1855 redigerad av läroverksläraren Johan Hofverberg. Pressorganet förklarades vid flera tillfällen skola verka för de demokratiska idéernas utbredande, men med tillägget, att dessa måste praktiserars inom samhällets ram. Man har tydligen varit angelägen att i sina allmänna deklARATIONER ta avstånd från en mera rabulistisk linje. Detta har dock ej hindrat tidningen från att vid andra till-

fällen hänge sig åt uttalanden, ur vilka sympatier för socialistiska doktriner kan utläsas. Revolutionen i Frankrike 1848 satte spår i spalterna. En osignerad artikel den 30 oktober 1849 synes därvid ha varit den skarpaste i fråga om ton och innehåll. Författaren, som rubricerat sin artikel "Kampen i vårt århundrade", kräver revolution och socialismens införande för att massornas slaveri skulle kunna upphävas. Nämnda inlägg väckte uppmärksamhet på många håll och observerades även i huvudstaden, där de rabulistiska vindarna från staden vid sundet väckte oro hos kretsen kring Oscar I.

Correspondenten var emellertid ensam företrädare inom Skånes press för sådana extremt radikala och socialistiska tankegångar. Den låg klart till vänster om de frisinnade bladen i Lund och Kristianstad vid denna tid, Skånska Correspondenten och Skånska Posten. Det kan tilläggas, att det inte förrän på 1880-talet, då socialdemokraternas press i Malmö framträdde, har funnits några pressorgan i den södra landsändan, vilka företrätt lika vänsterbetonade åsikter i samhällsfrågor. Ett studium av Correspondentens medarbetarstab belyser ytterligare avisans politiska hemvist. Tidningens Stockholmskribent, Fredrik Theodor Borg, utgav sålunda under åren 1849—50 tidningen *Reform*, där klart socialistiska åsikter framfördes.

Landskronas grannstad Hälsingborg fick sin andra tidning 1847, då *Öresunds-Posten* började utkomma. Dess tillkomst kan infogas i den just vid denna tid livliga skandinaviska aktiviteten, vars tyngdpunkt ju låg i Skåne. *Öresunds-Posten* solidariserade sig i likhet med Skånska Correspondenten helt med skandinavismen.

Hälsingborgsorganets grundare var Oscar Patrick Sturzen-Becker. Redan under studieåren i Uppsala hade han börjat svärma för samtidens nationalitets- och frihetssträvanden. Dessa sympatier kom att bli en inspirationskälla för honom, då han sökte sin lycka som skönlitterär författare. Efter att ha uppgivit planerna på en ämbetsmannakarriär övergick Sturzen-Becker till publicistiken och medarbetade från 1837 i *Aftonbladet*. Efter en personlig konflikt lämnade han emellertid *Hiertas tidning* 1843 och begav sig till Köpenhamn för att engagera sig i de skandinaviska strävandena, som han för första gången mött på ett studentmöte i Uppsala på sommaren 1843 och då fascinerats av. Under de följande åren i den danska huvudstaden, vars universitet var ett centrum för skandinavismen, utvecklade han sin vänskap med ledande politiker och tidningsmän, vilka aktivt understödde rörelsen. Samtidigt medarbetade han i flera danska och svenska tidningar.

Sitt inträde i skånsk presshistoria gjorde Sturzen-Becker 1847, då han, som ovan nämnts, började utgiva *Öresunds-Posten* i Hälsingborg. En sedan många år närd önskan att grunda en tidning i Sverige gick då i uppfyllelse. Att den nyblivne skåningen gjorde sin tidning till ett organ för skandinavismen är inte så märkligt med tanke på de intryck han fått dels i unga år i Uppsala, dels under vistelsen i Danmarks huvudstad. Han kunde utnyttja sina kontakter med vänner från andra sidan Sundet för att få informationer och nyhetsmaterial angående dansk politik snabbare än övriga tidningar i Sverige. Sturzen-Becker stödde Danmark vid dess konflikt med Preussen 1848 och agiterade för svenskt militärt stöd åt danskarna. Inrikespolitiska frågor

Öresunds-Postens grundare
Oscar Patrick Sturzen-Becker

försumrades inte heller av Öresunds-Postens redaktör. Vid 1800-talets mitt var han t. ex. angelägen att i spalterna uppmärksamma den just då så livliga diskussionen om ständsriksdagens avskaffande. Sturzen-Becker deltog även i år 1850 anordnade möten till förmån för en riksdagsreform. I dessa frågor liksom vid ställningstagandet till andra områden inom inrikespolitiken har han med sin från ungdomen frisinna inriktning yttrat sig till förmån för reformer.

Från 1853 knöts den tidigare nämnde Fredrik Borg till Öresunds-Posten som Sturzen-Beckers medhjälpare. Borg hade då modifierat sin ungdoms radikalism. De socialistiskt färgade idéerna, som fascinerat honom under de första åren i huvudstaden, intresserade honom så småningom allt mindre, och han kom snart att inta en allmänt demokratisk

grundåskådning och framträdde som en obunden radikalliberal publicist. Han blev Hiertas nära vän och anställdes på Aftonbladet. Hierta rekommenderade honom hos Sturzen-Becker, som sökte en medredaktör i Hälsingborg. Från slutet av 1854 skötte Borg ensam redaktörskapet, sedan Sturzen-Becker flyttat tillbaka till Köpenhamn. Dennes kontakter med Öresunds-Posten upphörde dock ej efter bosättningen i den danska huvudstaden och han skickade under de följande åren danska korrespondenser till redaktionen i Hälsingborg.

Liksom på flera andra håll var borgerskapet i Ystad under decennierna omkring 1850 delat i två politiska läger, ett mera konservativt och ett liberalt inriktat. Motsättningarna inom stadens borgerskap avspeglade sig i pressen. Den år 1847 grundade *Skånska Telegraf*en,

som utgavs av e. o. kanslisten Claes Viktor Kullberg, stödde alltifrån sin tillkomst det liberala partiet. Tidningen utkom fram till 1873, då Kullberg avled. Den konservativa sidan fick ett språkrör 1852, då *Ystads Tidning* började utges genom konstförvanten Johan Ferdinand Petzold. Det nytillkomna organet undvek att ingå i polemik med sin liberala ortskollega, trots att den senare hävdade, att det konservativa språkröret kommit till blott för att krossa en liberal konkurrent. *Ystads Tidning* överlevde Skånska Telegrafens med tolv år och upphörde först 1885. Den liberala traditionen från Kullbergs tidning fullföljdes av den ännu utkommande *Ystads Allehanda*, som grundades samma år som "Telegrafens" nedlades, 1873.

Det har redan påpekats, att Lunds universitet haft stor betydelse för lundatidningarnas utveckling. Det nära grannskapet till Malmö har medfört, att även denna stad kunnat draga nytta av de impulser, som utgått från de akademiska kretsarna. Det framgår särskilt tydligt i

Snäll-Posten

från
1848 till 1871.

samband med *Snäll-Postens* grundande i Malmö 1848 och dess fortsatta utgivande fram till nedläggningen 1871. De skånska godsägarnas betydelse för pressorganet bör inte heller förbises.

Snäll-Posten är intimt förknippad med magistern Bernhard August Cronholms namn. Denne ägnade sig först åt studier vid Lunds universitet och fick 1840 förordnande som docent i kemi vid universitetet. Cronholms intressen sträckte sig dock utanför den naturvetenskapliga sektorn. De humanistiska disciplinerna

Magister Bernhard August Cronholm. Efter Sydsvenska Dagbladets årsbok.

lockade honom och han vurmade för den sceniska konsten. Dessutom intresserade han sig för affärsverksamhet, vilket medförde, att han grundade ett eget förlag jämte bokhandel i Malmö.

Cronholms tidning fick en god start genom den alltmera skärpta utrikespolitiska situationen vid slutet av 1840-talet. Februarirevolutionen i Frankrike 1848 ökade nyhetsstoffets omfattning för pressen på olika håll i Europa, och Snäll-Posten kunde med Malmö som utgivningsort snabbare än de ledande organen

i Stockholm förmedla informationer från oroscentra på kontinenten. På sommaren samma år kom Malmö i centrum för den nordeuropeiska krispolitiken. I samband med den dansk-tyska konflikten om Schleswig förlade Oscar I sitt högkvarter till den skånska residensstaden, varifrån han var beredd att med trupper bistå Danmark, om landet ej skulle vara i stånd att stå emot trycket söderifrån. Cronholm engagerade sin tidning i den skandinaviska politiken och uttryckte sitt oförbehållsamma stöd åt den svenske monarkens prodanska ställningstagande. Genom Sveriges förmedling uppnåddes stillestånd i augusti 1848, och när de militära operationerna återupptogs 1849 klarade sig Danmark helskinnat ur kriget.

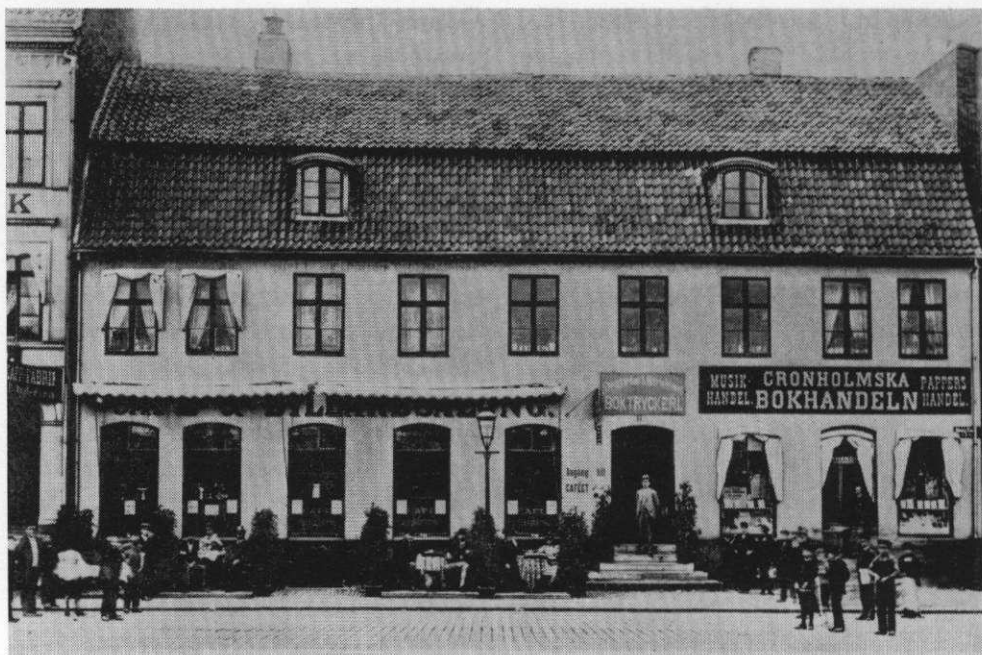
I programförklaringen vid Snäll-Postens tillkomst förklarade dess redaktör, att tidningen skulle företräda en moderatliberal hållning. Ätminstone i vissa centrala inrikespolitiska frågor kom den dock att under årens lopp glida allt längre åt höger i svensk press. Den avvisande hållningen till tvåkammarssystemets införande 1865—66 delades av blott en mera betydande svensk tidning, det konservativa huvudstadsorganet *Wäktaren*, som stod nära den inomkyrkliga väckelserörelsen under 1860-talet.

Snäll-Posten blev ett organ för skånska godsägarintressen och lundensiska universitetskretsar, varifrån Cronholm hämtade flera kvalificerade medarbetare, däribland professorerna Gustaf Ljunggren och Carl Wilhelm Skarstedt. Så småningom väcktes emellertid i akademiska kretsar i Lund tanken på ett nytt tidningsföretag. I spetsen för dessa strävanden gick universitetsadjunkterna Clas Theodor Odhner och Martin Weibull. Malmölektorn Carl Herslow utsågs till

redaktör för den nya tidningen, som utgavs i Malmö varje söckendag från april 1870 under namnet *Sydsvenska Dagbladet*. Övriga skånska tidningar, såväl Sydsvenska Dagbladets föregångare som dess samtida kolleger i den södra landsändan, utkom som regel endast en eller ett par gånger i veckan. Men sedan Herslows tidning börjat utgivas, lät Cronholm även Snäll-Posten utkomma sex gånger i veckan.

Sydsvenska Dagbladet gillades för övrigt inte av Cronholm, som såg sina positioner hotade. De båda pressorganen råkade i polemik med varandra, sedan Snäll-Postens ägare vägrat att sälja sin tidning till Sydsvenska Dagbladets finansärer. Den 15 september 1871 avled emellertid Cronholm och i januari 1872 gick Snäll-Posten upp i Sydsvenska Dagbladet, vars redaktion ej ändrades genom sammanslagningen.

Nils Rudolf Munck af Rosenschöld, vars redaktörsskap i lundatidningen *Skånska Correspondenten* tidigare berörts, grundade 1852 i Lund *Fäderneslandet*, som skulle låta mycket tala om sig under kommande år. Denna tidning kom att under Rosenschölds egid utvecklas till ett radikalt oppositionsorgan, i vars spalter dock snart skandalskrivierier och förtalskampanjer, främst riktade mot Lunds akademistat, fick fritt spelrum. Rosenschöld blev till följd härav populär bland Lunds arbetare. Artiklarna i *Fäderneslandet* medförde, att oroligheter uppstod i den sydsvenska universitetsstaden. Redaktören stämades in för universitetets konsistorium och dömdes till relegering från lundaakademien, varefter han flyttade till Stockholm. Från november 1853 utkom *Fäderneslandet* i huvudstaden, där tidningen snart blev ledare för den radikala oppositionen in-

B. A. Cronholms förlag och bokhandel låg intill residenset vid Stortorget i Malmö.

om pressen samt vid slutet av 1860-talet organ för det demokratiskt inriktade nyliberala partiet.

Lika litet som Rosenschöld förtrötta- des som publicist, trots de motgångar han drabbades av, gav den andre i Skåne under 1850-talet verksamme rabulisten Janne Damm upp. Denne, som 1856—57 hjälpte till att redigera *Correspondenten* i Landskrona, hade redan före nämnda engagemang grundat ett tidningsföretag i Malmö, vilket dock upphörde efter något år. Från juni 1853 till juni 1854 utkom sålunda *Malmö Nya Handels- och Sjöfarts-Tidning*, vilken under Damms redaktörsskap utvecklades till ett skandalblad, i vars spalter ryktesspridning och förtalskampanjer frodades. Som medhjälpare på redaktionen hade Damm anställt en göteborgare och f. d. ämbetsman, den 48-åriga Johan Magnus Rosén, bekant som skönlitterär författare och

kompositör. Sedan den sistnämnde i januari 1854 i en artikel spritt ut ryktet, att Oscar I:s abdikation var nära förestående, blev Damm i egenskap av pressorganets ansvarige utgivare dömd till 9 månaders fängelse, anklagad för majestätsförbrytelse. Rosén övertog då ensam ansvaret för tidningens redigering men tvingades upphöra redan efter några månader.

III.

Från mitten av 1850-talet kan man i skånsk press urskilja de första ansatserna till en radikal gruppering, som låg till vänster om den äldre liberalismens pressröster i den södra landsändan utan att bli så extrem som den allmänt rabulistiska och i något fall socialistiska pressen i

Skåne på 1840- och 50-talen. De här aktuella tidningarna blev under 1860-talet en allt betydelsefullare maktfaktor i skånsk politik, i samband med att den demokratiskt färgade nyliberalismen med dess lokalorganisation i Skåne, Demokratiska sällskapet, upplevde en kort men intensiv blomstring under decenniets senare del.

Öresunds-Postens redaktion ombildades, som tidigare nämnts, 1854 i samband med att O. P. Sturzen-Becker flyttade till Köpenhamn och Fredrik Borg ensam övertog ansvaret för dess redigering. Borg fortsatte härmed ända till sin död 1895 med något smärre avbrott. Från 1857 var han även ansvarig utgivare. Under hans tid upprätthölls den reformvänliga traditionen från Sturzen-Beckers tid. Likaså höll pressorganet fast vid sina gamla sympatier för skandinavismen. Man bör dock ej bortse från den betydelse Borgs egen politiska profil fick för Öresunds-Posten. Tidningens krav på likställighet mellan människor i samhället oavsett deras ekonomiska villkor, utbildning, kön eller rang bar sin prägel av redaktörens personlighet. Under 1860-talets senare del blev Borgs tidning ett språkrör för den nyliberala rörelsen i Skåne. I de talrika folkmöten, som anordnades av Skånes nyliberaler under åren före 1870, deltog Borg ofta, varvid han propagerade för samhällsreformer i demokratisk anda.

1856 grundade Christian Bülow *Folkets Tidning* i Lund. Den tidigare omtalade, liberalt inriktade Skånska Correspondenten, som utgivits i staden, hade nedlagts 1855. Det nytillkomna pressorganet fullföljde en frisinnad tradition i Lunds tidningshistoria men kom dock att företräda en radikalare hållning i samhällsfrågor än sin föregångare.

Liksom Borg i Öresunds-Posten hade skåningen Bülow gjort sina första journalistiska lärospån i Stockholm. Under samvaron där med en rad publicister och författare, vilka sympatiserade med demokratiskt färgade tankegångar, mottog denne intryck av livsavgörande betydelse. På uppmaning av bl. a. August Blanche bestämde han sig för att i den sydsvenska universitetsstaden grunda ett språkrör för de tankegångar han tillägnat sig.

I Lund kom Folkets Tidning snart att stå i motsättning till de mot alla demokratiska initiativ inom politiken avoga akademiska lärarna. Dessa tog avstånd från den kritik av ståndsskrankor jämte krav på samhällsreformer i demokratisk riktning, som framfördes i Folkets Tidnings spalter. Tidningen underlät inte att uttala sitt fördömande av den redovisade attityden från universitetshåll. Liksom för vännen och publicistkollegan Borg i Öresunds-Posten erbjöd den nyliberala skånska folkmötesrörelsen under 1860-talets senare del möjligheter för lundaorganets redaktör att också genom personligt deltagande vid sammankomsterna bli engagerad i en reformrörelse, vars målsättning väl svarade mot Bülows egen av 1850-talets huvudstadsradikalism inspirerade samhällssyn.

Även i Kristianstad fick nyliberalismen stöd av pressen. 1856 grundades här en tidning vid namn *Christianstads-Bladet*. Dess utgivare vid slutet av 1860-talet, boktryckare Carl Justus Möllersvärd, deltog ofta i de ovan nämnda folkmötena.

1865 tillkom *Malmö Handels- och Sjöfarts-Tidning* i Malmö, som inte bör förväxlas med den i samma stad 1853—54 av Janne Damm utgivna tidningen med nästan identiskt namn (se ovan).

Den nya avisan gav alltifrån sin tillkomst uttryck åt en radikal och demokratisk samhällssyn. De tydliga sympatierna för nyliberalismen och dess skånska avläggare är därför naturliga. Bland dess redaktörer bör i synnerhet Johan Berndt Westenius nämnas, vars betydande insatser inom Malmö arbetarföreningsrörelse avspeglade sig i tidningens spalter under 1860-talets sista år.

Den här refererade pressoffensiven till förmån för nyliberalismen i fyra skånska städer blev ej opåtalad bland icke-radikala och mera konservativt inriktade tidningar i den södra landsändan. Från detta håll kritiserades och misstänkliggjordes nyliberalernas folkmötesrörelse. De publicister, som stödde dessa strävanden i Skåne, utsattes för en allmän förtalskampanj från sina motsändares sida. Nyliberalerna gav svar på tal och därmed var ett tidningskrig igång vid slutet av 1860-talet. Bland de pressorgan, vilka gick till attack mot nyliberalerna och deras sympatisörer inom skånsk press hävdade sig i synnerhet det gamla Lunds Weckoblad, som upprätthöll nära kontakter med akademiker, som ogillade radikala initiativ inom politiken. Den 1867 i Hälsingborg uppsatta *Helsingborgs Tidning*, som stöddes av nordvästskånska godsägarintressen, deltog i polemiken på samma sida som Lunds Weckoblad. Som utgångspunkt för det hätska tidningskriget tjänade rösträttsfrågan, där de konservativa inte kunde acceptera den demokratiskt inriktade lösning, som begärdes från nyliberalt håll.

Alla de skånska tidningar, vilka deltog i denna polemik, fick lång livslängd. Några av dem utges alltjämt. Av de nyliberala organen upphörde Malmö Handels- och Sjöfarts-Tidning att utkomma 1890 och Folkets Tidning 1920, medan

Christianstads-Bladet och Öresunds-Posten ännu utges, den förra numera under övrrubriken Södra Sveriges Tidningar och den senare under övrrubriken Nordvästra Skånes Tidningar, varju, som påpekats tidigare, även Engelholms Tidning ingår. Bland de pressorgan, som tillhörde nyliberalernas motståndare under dessa tidningsstrider, upphörde Helsingborgs Tidning att utkomma 1884. Den ersattes samma år av det ännu utkommande Helsingborgs Dagblad.

Upplagesiffrorna före 1870-talet har varit blygsamma, om man jämför med förhållandena i modern tid. Som regel nådde medelupplagorna per år blott upp till några hundra exemplar för varje tidnings vidkommande. Ännu vid slutet av 1860-talet hade flertalet tidningar i Skåne medelupplagor kring 500 exemplar per år. Snäll-Posten i Malmö och Öresunds-Posten i Hälsingborg var de enda tidningar i den södra landsändan, vilka nått över 1.000 exemplar. I likhet med andra svenska landsortstidningar var skånetidningarnas spridning begränsad till utgivningsorterna med omgivande landsbygdsområden. Först sedan järnvägarna börjat byggas vid mitten av 1850-talet, underlättades distributionen från utgivningsorterna till mera avlägset belägna områden.

Huvudstadspressen var däremot spridd över hela landet och redovisade vid 1860-talets slut årsupplagor på 4.000—6.000 exemplar per tidning.

IV.

Den ideologiska nyorientering, som inträdde i svensk politik från 1800-talets förra hälft i samband med att liberalt

och demokratiskt färgade idéer vann terräng, sätter i hög grad sin prägel på den skånska pressen under decennierna från 1830. Den har befrämjat uppkomsten av ett flertal nya pressorgan vid sidan av den äldre tidningsgenerationen från decennierna omkring 1800 och bidragit till en allmän vitalisering av den politiska debatten. De här skisserade tendenserna är på intet sätt begränsade till tidningarna i landets sydligaste del, men den lokala

miljöns betydelse för de skånska tidningarnas profil måste samtidigt starkt understrykas.

Vid 1870-talets ingång inträder en period av påtaglig avmattning i skånsk pressdebatt. De frågor som tidigare hade engagerat starkast, representationsreformen och skandinavismen, var inte längre aktuella. Denna relativa passivitet bröts först genom socialdemokratins frammarsch under 1880-talet.

Litteratur

Bernhard Lundstedt, Sveriges periodiska litteratur I—III (1895—1902).

Svenskt Biografiskt Lexikon 1—15 (1918—65).

Svenska män och kvinnor, Biografisk uppslagsbok 1—8 (1942—55).

Erik Gullberg, Tyskland i Svensk opinion 1856—1871 (1952).

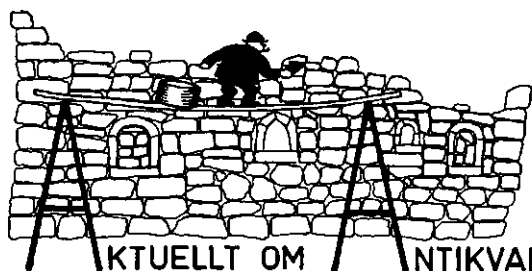
Louise Hamilton, Fredrik Borg. Idealisten och föregångsmannen. Biografisk studie (1910).

Rune Hedman, Svenska tidningar 1809—1812. Prenumerationer, priser, upplagor (Historisk Tidskrift 1, 1964).

Claes Lindskog, Sydsvenska Dagbladet Snällposten 100 år (1948).

Otto Sylwan, Oscar Patrick Sturzen-Becker. Hans levnad och författarskap (1919).

Bernhard Tarschys, Talis Qualis. Studentpoeten (1949).

UTGRÄVT

STENÅLDERSFISKARE

Kämpinge i Reng socken är ur arkeologisk synpunkt mest känt för sin tidiga bronsåldersboplats, Sohög, som undersöktes för många år sedan. Ett urnegravfält från yngre bronsålder har också undersökts i Kämpinge och en hel del stenåldersfynd är kända från trakten. Inte långt från Sohögboplatsen, i Trelleborgsvägens planerade förlängning mot Hammars nya kyrka, undersöktes i somras genom Lunds universitets historiska museum en stenåldersboplats, som upptäckts i samband med ledningsgrävningar inom ett nytt villaområde. Anmälan om fynden gjordes från flera olika personer och en undersökning gjordes på kommunens bekostnad. En pump ställdes välvilligt till förfogande av AB Vägförbättringar.

Boplatsen härrörde från slutet av äldre stenåldern och är mellan 5000 och 6000 år gammal. Mera bestämt besked om boplatslagrens ålder kommer pollen- och C 14-analyser att ge. Fyndmaterialet visar genom sin sammansättning att det efterlämnats av jägare och fiskare vars utrustning och levnadssätt inte påverkats av bönder och deras näringar. Fynden, där-

ibland kärnyxor, skivyxor, tvärpilar, kölskrapor, avslagsblock och spånredskap som knivar, skrapor och sticklar, visar tydlig anknytning till fynd från de äldre kustboplatserna av typ Arlov I, vilken tidigare omnämnts i Ale (1963:1). Även djurben påträffades, men däremot inget benredskap.

Boplatsen ligger på omkring 2 m höjd över nuvarande havsyta, vilket stöder den arkeologiska dateringen av fyndet. Den hade nämligen uppenbarligen varit knuten till havsstranden och flyttats uppåt allteftersom havet steg. Havsstigningarna sätter in under slutet av äldre stenålder, då Öresund bildades, och kulminerade under första delen av yngre stenålder.

Fyndlagret låg nu ca 1 m djupt eller djupare, ned till 2,3 m, under nuvarande markytan. Under ploglagret fanns ett mäktigt lager sand, bildat under någon av de senare havsstigningarna, och under sanden fanns ett tunnt, gyttjeblandat sandlager med enstaka fynd. Därunder kom det egentliga fyndlagret, som var bäst utbildat där själva strandbrynet en

gång varit. I det grova, grusiga, framsköljda materialet låg redskap och flintavfall, som kastats från boplaten eller efterlämnats allteftersom stranden försköts uppåt. Detta lager övergick upp mot land till att bli ett kulturlager av vanlig typ med humus- och sotinblandning och rikligt med flintföremål. Ännu högre upp påträffades ytterligare ett boplatlager med likartat fyndmaterial som det ovan beskrivna. Undersökningarna är planerade att fortsätta varvid man hoppas att på högre höjd över havet finna yngre stenåldersboplatser med ett redskapsmaterial, som visar påverkan från den äldsta bondekulturen.

B. S.

GRAVHÖG PÅ KULLALANDET

På en moränås en kilometer söder om Brunnby, strax öster om det naturskyddade Lunnabjär, har under september och oktober månader undersökts en gravhög. Man har tidigare inte trott att den låga kulle, i vilken doktor Alling i Höganäs 1935 begravde sin jakthund Pang, skulle vara en fornlämning.

I samband med grustäktsplanering begärde Krapperups Godsförvaltning att få avlägsna högen. Vid undersökningen kunde det konstateras att det rörde sig om en gravhög, som skadats hårt av olika ingrepp i sen tid. Mitt i högen fanns nedgrävd en fixpunkt med 120 cm djup sockel och de perifera delarna var skadade av odling, beteserosion och stenplockning. I högens centralparti upptäcktes tre hundgravar. Det är en ej ovanlig förekomst att man långt fram i tiden grävt ned döda husdjur i förhistoriska grav-

högar, men det är måhända inte så vanligt att man reser en minnessten över djuret, vilket "den ädle Pang" hedrats med.

Gravhögens diameter var c:a 12 m, mätt från kant till kant på röset. Eventuellt har röset ursprungligen täckts av en jordmantel. Höjden på det kvarvarande jordblandade röset var en knapp meter över omgivande markyta. Högen hade en intressant konstruktion: kärnan bestod av morängrus, som genom "urnypning" av den naturliga backen formats till en låg förhöjning med plan översida. Ovanpå denna moränklack låg ett skikt av större stenar, de största på ett par hundra kilos vikt. Ovanpå dessa i sin tur hade omsorgsfullt lagts ett täckande lager av mindre sten, knytnävsstor till huvudstor. Detta lager var blandat med mossjord, i vilken hittades ganska mycket slagen flinta.

Röset dolde sammanlagt fem urnegravar. Alla var starkt skadade, huvudsakligen av djurgångar, och något gravgods hittades inte. Kring fyra av urnorna fanns flata, tunna små hällar nedsatta. I de bäst bevarade av dessa kistor fanns en fyllning av sot utanför gravkärlet. Alla gravurnorna var av den under bronsåldern vanliga typen: tunnformiga kärl med s. k. rabbig utsida (en rå, oglättad yta av grovt pålagd lera). Frånvaron av brons i gravarna behöver inte betyda att de plundrats. Sotet utanför kruken i kistorna ger vid handen att gravarna tillhör sen yngre bronsålder (c:a 800—700 f. Kr.), då gravgävor ofta saknas. Primärgravens urna var ställd i en liten kista nere i skiktet av stora stenar, ett par meter väster om högens mitt. En av sekundärgravarna stod mycket grunt i rösets sydsida. De tre övriga stod i små kistor, nedsänkta i östsidan av högens mo-

ränkärna. Fynd av keramik, sot och brända ben i sekundärt läge på olika ställen i högen, antyder att åtminstone en grav blivit totalt ramponerad. I högens moränkärna fanns också en nedgrävning med mörk jord och bearbetad flinta av mesolitisk karaktär. Det har alltså ägt rum någon form av mänsklig verksamhet på platsen redan under äldre stenåldern och det är möjligt, att flintorna i rösets mossjordsfyllning har något samband med denna flintförande grop.

P. U. H.

SKANÖR

Sedan några månader pågår en omfattande utgrävning av en medeltida kyrkogård i Skanör. Den har tidigare inte varit känd och påträffades i samband med planeringsarbeten för ett nytt villaområde i kvarteret *Lagmanshejdan*.

Omedelbart utanför kyrkogården finns ett mäktigt kulturlager med lämningar efter en medeltida bebyggelse, vars totala utsträckning ännu inte kunnat fastställas.

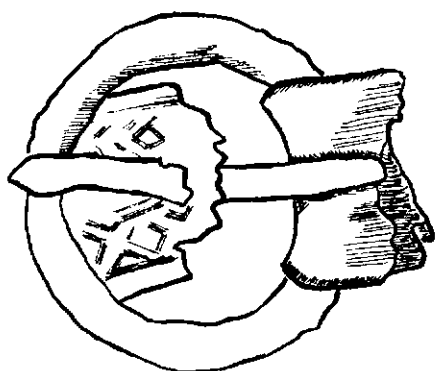
Undersökningen har i första hand koncentrerats till kyrkogården, vilken omfattar drygt 2.350 m². Hitintills har 2/3 av kyrkogården grävts ut, varvid omkring 950 gravar undersökts. Dessutom har ett nästan lika stort antal "lösa" kranier från förstörda gravar registrerats.

Gravarna är nedgrävda i sand och samtliga orienterade i öst-väst. Kyrkogården ligger på en låg sydsluttning 1,5—2 meter över nuvarande havsnivå. Under medeltiden gick havet betydligt högre upp, vilket förklarar det förhållandevis ringa gravdjupet. I de högre belägna de-

larna av kyrkogården ligger gravarna i tre till fyra skikt tätt på varandra. Skeletten såväl som kistorna är i allmänhet starkt förmultnade. Det översta skelettskiktet har endast efterlämnat en brun färgning mot den gula sanden. I de flesta fall har gravläggning skett i träkista, delvis ihopfäst med järnspik. I de djupast belägna gravarna, som tidvis stått i vattnen, har kistorna till stor del bevarats. I två sådana gravar fanns bomärken ristade på plankorna. Under havsytans nivå påträffades ett skelett med bevarad hjärna, starkt förkrympt men med tydligt urskiljbara hjärnvindlingar. Den har inlämnats för undersökning på Patologiska institutionen i Lund.

Skanör, kv. Lagmanshejdan. Grav 203.
Foto A. Monander.

Skanör, kv. Lagmanshejdan. Sölja av brons med rester av ornerat läderskärp.

Drygt 100 gravar innehöll fynd av något slag, vilket är av anmärkningsvärt intresse, då det avviker från gängse kristen gravsed. Hälften av fynden utgöres av runda, släta bältesöljor av en under högmedeltiden vanligt förekommande typ. Vidare förekommer spännen, nålar och nålhus av brons, 1200- och 1300-talsmynt, en del förvarade i en läderpung, som hängt vid bältet, knivar av järn, en fingerring av silver samt ett defekt dryckeskrus av stengods. I en grav fanns dessutom små tygfragment av en fotsid yllemantel med kapuschong samt hyskor av brons. I samma kista låg även en kniv samt ett medeltida mynt.

Kyrkogården har på alla fyra sidor varit omgiven av en nära två meter djup vallgrav och en innanför denna lagd torvvall, vilka avskilt den från den närliggande bebyggelsen.

Någon grund efter kyrka eller kapell har inte påträffats, men medeltida tegel, takpannor och golvplattor samt rikligt med kalkbruk har påträffats ungefär mitt på kyrkogården och utgör sannolikt resterna efter en sådan byggnad. Denna del av kyrkogården är dock ännu inte undersökt.

I det halvannan meter mäktiga kulturlagret utanför kyrkogården kan minst tre olika byggnadsperioder med rester efter nedbrända lerkliningshus urskiljas. Det understa lagret innehöll tidigmedeltida keramik (svartgods), medan stengods av västtysk typ från hög- och senmedeltiden dominerade i de båda övre. Enstaka fragment av rödgods förekom dessutom i det översta lagret. Karaktären på keramiken överensstämmer i stort sett med det material, som framkommit vid utgrävningen av borgen i Skanör.

Med undantag för kyrkogårdsområdet var större delen av Lagmanshejdan bemängd med stengodsfragment från västtyska vinkrus. Inom ett tämligen begränsat område i närheten av kyrkogården påträffades mycket järnslag samt enstaka föremål och verktyg av järn. Ett mindre fragment av en dubbelkam samt diverse avfall från kamtillverkning tillhör de senmedeltida fynden.

Bebyggelsen med tillhörande kyrkogård är emellertid inte de äldsta spåren av människor på Lagmanshejdan. Härom vittnar bl. a. en mängd små runda lerbottnar av knappt en meters diameter, vilka gruppvis är utspridda över ett ganska stort område. De är nedgrävda i sanden ungefär en halv meter men är ännu inte undersökta. Förmodligen har de haft samband med sillfisket. Enstaka fynd av vendiskt svartgods tyder på att bottenarna använts under 1000-talet.

I samband med planeringsarbeten för ännu ett nybyggnadsområde i Skanör, *Skanörsgården*, nordväst om Lagmanshejdan, har ett stort antal lerbottnar av närmast fyrkantig form med 3—5 meters sida iakttagits. Ett par av dessa har undersökts. De ligger 30—40 cm under nuvarande markyta och här har påträffats

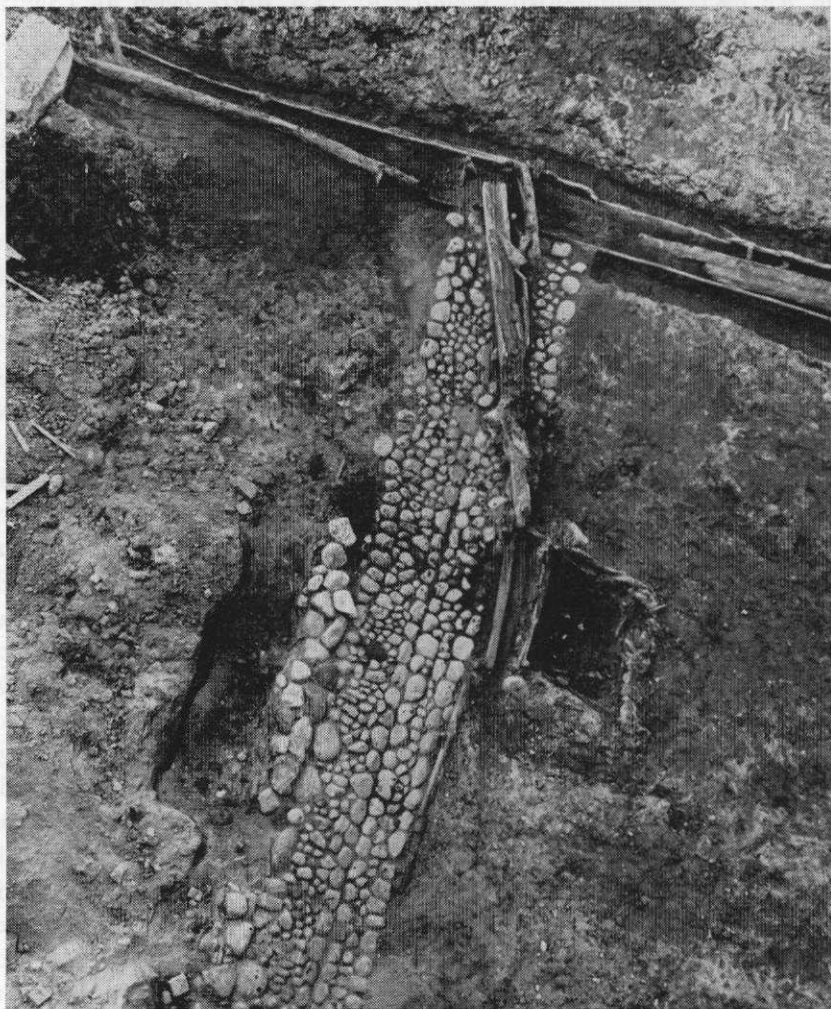
ben efter bl. a. fisk, fågel och svin samt stengods av samma typ, som finns på Lagmanshejdan. Bottnarna har utgjort golv i primitiva byggnader med torvvägar. Deras läge i förhållande till dåvarande havsnivå gör troligt, att de endast varit beboeliga under de torra höstmånaderna, då sillfisket hade högsäsong. Härpå tyder bl. a. ett enkelt dräneringssystem med kanaler mellan hyddorna.

M. W.

HALMSTAD

Under våren och försommaren djupschaktades för nybyggnad ett ca 2500 kvm stort område i östra delen av kv Valdemar Atterdag (den s. k. Epa-tomten) i Halmstad. I samband därmed utfördes arkeologiska undersökningar av personal från Hallands museum. Grävningen, vars material ännu inte hunnit bearbetas, blev utomordentligt givande. Den relativt lilla ytan var i det närmaste

Kullerstengata, timrad brunn och avloppsledning, som grävts fram inom kv. Valdemar Atterdag i Halmstad.
Foto Gösta Olsson

helt täckt av kulturlager av något över 2 m tjocklek, i vilket ett 30-tal anläggningar av skiftande art påträffades.

11 husgrunder i storlek intill 6×12 m återfanns. De flesta utgjordes av enkla grundmurar av gråsten samt golv satta med kullersten och till någon del tegelsten. Säkra belägg gavs för korsvirkeskonstruerade väggar med dels tegel dels lerklinad risflätning som fyllning. I ett par fall ingick fartygsdelar (bordplan-kor) som byggnadsmaterial. Risbäddar och en mäktig rustbädd av bokstammar omvittnade, att området ställvis varit sank mark. En timrad och fyra stenskodda brunnar, den djupaste 4,2 m, grävdes ut. En kullerstenssatt "gata" med rännsten i mitten fanns på området, 1,3 m bred och bevarad till 7,5 m längd.

I nord-sydlig riktning gick två avloppsrännor, den längsta ca 13 m, av kantställda bräder, stödda av i marken nerslagna stolpar och delvis med, delvis utan brädbotten.

En stor mängd föremål påträffades i omedelbar anslutning till anläggningarna och som lösfynd mellan dessa, representerande de vanligaste fyndgrupperna från tidigare grävningar i Halmstad: brukskeramik, kritpipor, kakel, läderskor, fönsterglas och glaskärl, kanonkulor, textilfragment. Av särskilt intresse var en skål och en svarvad bukig kanna av trä, en benkam och en guldnål. Formtegel och en senmedeltida nyckel kan möjligen sättas samband med S:ta Katarina kloster, som låg omedelbart väster om undersökningsområdet.

Såväl de fasta lämningarna som föremålsfynden täcker tiden 1300-talet—1700-talet. I ett par av brunnarna låg dock ting t. o. m. från 1800-talet.

G. O.

BLEKINGE

Under juni månad 1966 utfördes i Riksantikvarieämbetets regi tre mindre arkeologiska undersökningar i Ronnebytrakten. Två av dessa, vid *Hulta* och *Gärestad*, företogs på grund av en omläggning av riksväg 15 öster om staden medan den tredje, vid *Espedalen* (Stadsäga 200), förleddes av bostadsbebyggelse.

Vid Hulta gård fanns ännu för ett hundratal år sedan en fisk- och fågelrik sjö, Tresjön. Denna är numera torrlagd och på dess forna västra strandremsa löper en liten körväg ut till åkrarna och in i skogen. Sedan 1920-talet har man känt till att "brandfläckar" förekommit i åker- och grustagskanter. Vid en kontrollbesiktning upptäcktes vid kanten av en mindre grustäkt, ett par decimeter under grästorven, ett brandlager med enstaka skörbrända stenar. Detta gav anledning till en undersökning på platsen. Med hjälp av en "hydraulgrävare" avtorvades ett område på ca 500 m², varvid tolv härdar påträffades. Av dessa var tre helt och sex delvis stensatta, medan de övriga endast bestod av sotfärgad sand och grus. Alla utom två var runda och hade en diameter av ca 1—1,5 m. Den genomsnittliga tjockleken var ca 0,1—0,2 m utom en, vilken var ca 0,6 m djup. I denna anläggning påträffades några flintavslag, ett par brända ben och krukskärvor av grovt, rödaktigt gods, dels ornerat, dels oornrat. Orneringen består av vertikala nagelstryck. Någon närmare datering föreligger för närvarande inte, men kolprov togs från ett par härdar för C-14 analys. Sannolikt utgjorde dessa härdar rester av ett större, numera bortodlat boplatsoområde.

Röset vid Färestad
före undersökning-
en, från öster. Foto
U.-E. Hagberg.

Den dolda kallmu-
ren vid Gärestad,
från öster. Foto
H. Jaanusson.

I Gärestad i Edestad socken finns inom ett tämligen begränsat område flera stora rösen. Ett av dessa undersöktes år 1964 av Lundaarkeologer under ledning av Rolf Petré (Blekingeboken 1966, s. 7 ff.). Sommarens undersökning omfattade ett röse beläget på en bergsknalle ca 30 m. ö. h. vid byn på ägoskiftet Gärestad 43.

Rösets diameter var ca 12 m och dess

höjd ca 2 m. Det var starkt skadat. Ett flertal gropar förekom i packningen och i norr var en tredjedel av stenarna borttagna. Kantkedja saknades och rösets uppbyggnad gav närmast intryck av löst uppkastade stenmassor.

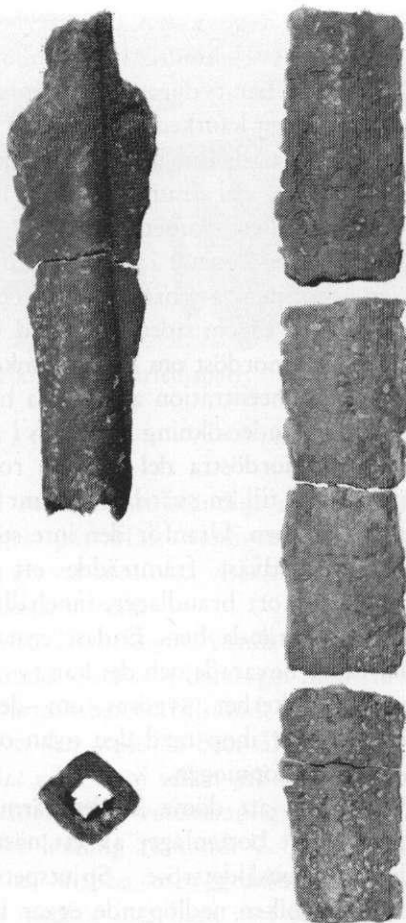
Av intresse är en kallmur, anlagd direkt på berget och ca 0,3—0,5 m under rösets stenpackning. Kallmuren var ca 7,6 m lång och ca 0,3 m bred och löpte

i en halvcirkelform från SV till NO. Den var uppbyggd av ca 0,2—0,6 m stora hällar, placerade med den flata sidan utåt. Utanför muren vidtog rösets stenpackning, medan innanför densamma fanns packning endast i murens södra del. Egentlig packning saknades i rösets skadade mittparti, där berg endast täcktes av ett decimetertjockt lager av mylla och enstaka skärvstenar. Här påträffades en grön glaspärla. Röset har uppenbarligen plundrats i äldre tid. I rösets östra del påträffades däremot nedanför berget, mellan och under stenarna nära rösets botten inom ett ca $2 \times 0,5$ m stort område, ett flertal sönderrostade järnfragment. Av läget att döma utgjorde dessa rester av ett järnsvärd. Intill detta låg ett rektangulärt bronsbleck med delvis kvarsittande små nitar, tydligen ett beslag till svärdsblidan, samt fyra bronsföremål, bestående av en remtunga, remsölja och två remlöpare, dekorerade med enkla linjer. Fyndet härrör från folkvandringstid. Inga rester av den döde återfanns. Dock påträffades brända ben ca 1 m söder om dessa föremål.

Vid brytning av röset framkom i dess södra del mellan stenarna ett bryne av sandsten. Enligt brottytan på ena ändan visade det sig vara ena halvan av ett utslitet bryne där man ånyo hade borrarat ett hål för att kunna använda det på nytt.

Mellan Ronnebyåns södra strand och Härstorpssjön ligger en vacker, skogsklädd bergshöjd, den s. k. "Solhöjden". Denna skall exploateras för bostadsbebyggelse genom HSB och därvid skulle två små, oansenliga fornlämningar borttagas. Dessa låg på varsin bergsklack 34 resp. 30 m ö. h., och var åtskilda av en liten dalgång.

Den ena var en stensättning, uppbyggd

Fynden från Espedalen. Överst t. h. det nyfunna fragmentet av bronsklingan tillsammans med de tidigare funna bitarna, t. v. spjutspetsen och ändpartiet av doppskon. Foto N. Lagergren, ATA.

av skärvsten med fyllning av mylla emellan. Anläggningen var något oval till formen och mätte ca $3,5 \times 2,5$ m, höjden var ca 0,2 m. Vid undersökningen framkom i dess södra del enstaka krukskärvor av svart gods med linjedekor och i norr en flintbit, eventuellt en trasig pilspets.

Intressantare var den andra anläggningen. Före undersökningen syntes endast några oregelbundet lagda stenar med håligheter emellan. Efter avtorvningen framträdde berget på flera ställen och det

var svårt att avgöra, om det var fråga om en eller två mindre stensättning. Anläggningen bar tydliga spår efter skadegörelse. Ingen kantkedja fanns och begränsningen var diffus, men i stenanhopningens västra del framträdde en inre stenkrets med en diameter av ca 2 m. Intill en av dessa stenar i söder påträffades en spjutspets av brons i två delar samt ett ca 3 × 5 cm stort bronsblad. Ca en halvmeter nordöst om dessa framkom en mindre koncentration av brända ben. Vid fortsatt undersökning återfanns i anläggningens nordöstra del en liten rombisk doppsko till en svärdsslida samt ett fåtal brända ben. Utanför den inre stenkretsen, i sydväst framträdde ett ca 2,8 × 2,8 m stort brandlager, innehållande sot och brända ben. Endast enstaka stenar fanns bevarade och det kan tyvärr inte med säkerhet avgöras om detta brandlager hör ihop med den ovan omtalade stenanhopningen.

Av fynden att döma är det närmast frågan om ett bottenlager av ett nästan utplånat bronsåldersröse. Spjutspetsen med längs holken nedlöpande egg har hör till äldre bronsålder. Doppskon har sin närmaste motsvarighet i det redan på 1800-talet kända fyndet från Dömmestorp i Halland, vilket Montelius behandlar under per. III.

Det lilla rektangulära bronsbladet kom att bli undersökningens trevligaste överraskning. Vid ett besök på platsen berättade Riksantikvarieämbetets f. ombud, ingenjör Axel Hammelin, följande: någon gång under 1940-talet hade en pojke suttit på berget och vänt på en sten. Därvid hade han funnit fyra liknande bronsbitar, vilka han hade lämnat till herr Hammelin för vidarebefordran till Statens historiska museum i Stockholm. Vid kontroll i bronsåldersmagasinet återfanns

dess fragment (SHM inv. nr 24781) och tillsammans med det nu påträffade bronsbladet utgjorde dessa en fragmentarisk svärdsklinga!

H. J.

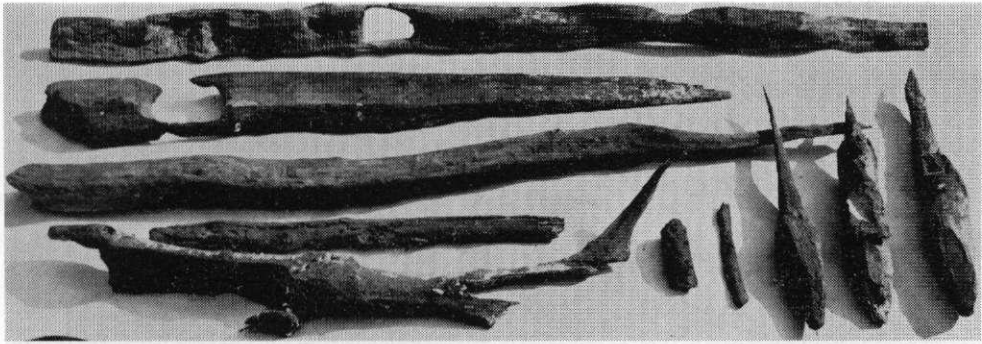
REKOGNOSKERAT

FARLEDSSPÄRR FRÅN VIKINGATIDEN

Med välvilligt bistånd av Flottans dykar-skola i Karlskrona har en förberedande undersökning kunnat göras i augusti 1966 av en "anläggning" på havsbotten i östra Blekinge, som är till hinder och förtret för de fiskare, vilka ägnar sig åt den blekingska specialiteten ålhottnings. För arkeologerna däremot ser detta fiskafänge med förhinder ut att kunna ge ett värdefullt utbyte.

Den besvärliga fiskeplatsen ligger i den farled, som från Torhamnsfjärden för norrut utmed västra Torhamnskusten och slutar i Hallarumsviken (förr Hammarby vik) ca 2,5 km söder om Jämjö kyrka. Just där farleden passerar den smalaste delen (ca 600 m) av sundet mellan ön Senoren i väster och Bussevikslandet i öster fastnar ålljustret ofta i djupet och går förlorat eller också får man upp det stukat och med en trädgren eller träflisor mellan piggarna.

Den i orten gängse förklaringen att det är rester av en bro, som ligger på botten, kan lämnas därhän. Förekomsten av en fornborg och andra fornlämningar i anslutning till farleden syntes i stället tyda på en spärranordning, ett antagande som alltså nu ser ut att besannas. På växlande djup, dock högst ca 4,5 m, bärgades obearbetade trädgrenar, några pålar av ek och björk, av vilka endast det

Bearbetat trä, som bärgats från Torhamnsfjärdens vikingatida farledsspärr.
Foto I. Atterman.

nedersta spetsade partiet återstår, samt två avlånga trästycken, vardera med ett oregelbundet rektangulärt hål uppskuret på bredaste stället.

I brist på annan litteratur kan förf. för jämförelse endast hänvisa till den danska tidskriften SKALK 1964:4, sid. 15 med bilden av spärningen vid Hominde på Lolland.

Docenten Björn E. Berglund, Kvartärgeologiska institutionen i Lund, deltog i expeditionen med "Dykarbåten" och medtog prov bl. a. från en björkpåle till institutionens C14-laboratorium. Analysen, som utfördes av fil. mag. Sören Håkansson, gav dateringen år 945 ± 100 från 1950 (= 0-året).

I. A.

RESTAURERAT

MALMÖ

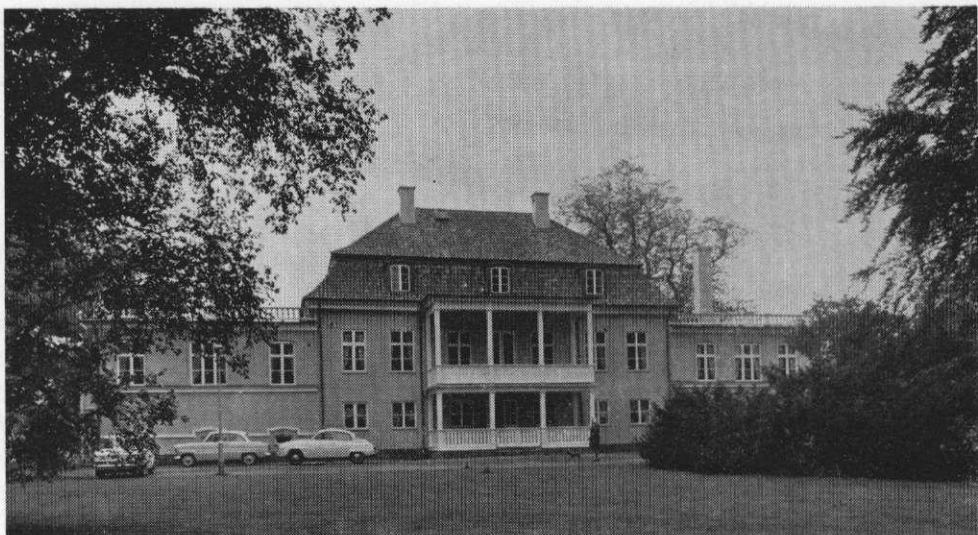
Aktiviteten på den antikvariska fronten i Malmö är för närvarande utomordentligt livlig.

Den intensiva exploateringen av ytterområdena för bostads- och industriändamål

medför att ständigt nya fornlämningar påträffas, vanligen boplatslager och gravar som ofta visar sig vara av betydande intresse.

Men även tidigare kända fornlämningar undersökes och borttages med riksantikvarieämbetets tillstånd, såsom exempelvis den utplöjda bronsåldershögen vid *Höja gård*, som sedan juli månad i år är föremål för en vetenskaplig undersökning under ledning av kand. C. Wahlöö.

Den snabba utbyggnaden av storstaden medför inte bara nya och stora arbetsuppgifter för arkeologen utan fordrar även och kanske i än högre grad en intensiv miljövardande bevakning från museets sida. Industribyggnader och bostadshus som punktvis växer ut i kulturlandskapet utgör ett svårbehärskat problem. Komlicerade är likaså frågorna rörande ett eventuellt bevarande av äldre vägsträckningar, kantade av pilalléer, frågorna hur de känsliga miljöerna kring äldre kyrkor skall klaras i uppväxande sovsstäder etc. Aktuellt och svårlöst är även inpassningen i det nya stadslandskapet av de många bronsåldershögarna, som utgör ett så utomordentligt monumentalt inslag i malmöområdets topografi.

1700-talsgården Rönneholm, Malmö, efter restaureringen. Foto ateljé Rahmn.

I Malmö innerstad fortskrider programenligt restaureringarna av *Jörgen Kocks*-, *Rosenvinge*- och *Kompanihuset* från tidigt 1500-tal samt *Kommendants-huset* och *Suellska huset* från sent 1700-tal. I tur står den s.k. *Drottninghallen* från tidigt 1800-tal, som numera inrymmer ett vagnmuseum. Avslutad är restaureringen av 1700-talsgården *Rönneholm*. Härmed är en ofta diskuterad och svårsliten Malmöfråga slutgiltigt och lyckat löst. Rönneholm, som nu disponeras som ett kommunalt förenings- och studiehus, uppfördes 1796—98, ursprungligen som sommarbostad, av den i Malmö historia kände borgmästaren C. M. Norlindh. Som byggmästare torde enligt fil. dr. Einar Bager dåtidens storbyggare i Malmö, Isac Bäckström, ha anlitats.

Ur byggnadshistorisk synpunkt är det två våningar höga huset under det valmade mansardtaget av särskilt intresse. Ytterväggarna är nämligen uppförda i stampad lera med halm, det vill säga de utgör en praktisk tillämpning av den av Rutger Macklean vid 1700-talets slut in-

troducerade lerbyggnadsmetoden som med en ordlek kallades för "mackele-ring". (se G. Trotzig, Macklean och mackelera, Ale 1961:1). Redan 1812 utökades Rönneholm med mindre tillbyggnader på vardera gaveln, vilka 1888 förhöjdes till sitt nuvarande utseende. Rönneholm har nu även återfått sin ursprungliga 1700-talsfärg, en svagt röd ton. Likaså har man sökt rekonstruera den stora salen i andra våningen med dess återupptäckta dekorationsmålningar.

För restaureringen har Malmö stads fastighetskontor svarat i samarbete med Malmö museum.

E. H.

ELIAS' LIV

Vid renoveringsarbeten i Johannesbergs gård, Rödeby socken, i Blekinge upptäcktes 1965 och 1966 bakom många tapetlager väggmålningar, utförda direkt på det liggande timret. Gården uppfördes troligen omkr. 1700 och målningarna

Elias och korparna (1 Konungaboken, kap. 17). Foto Eric Olsson.

tillkom sannolikt kort därefter. Vanligt var vid denna tid att karlskronaborgarna köpte hus utanför staden, vilket visade sig vara en god penningplacering vid den påföljande devalveringen. Ägare till gården var en perukmakare Johan Engelbrecht från Karlskrona. Målningarna, som är osignerade, har säkerligen utförts av någon i staden bosatt mästarare.

De var i god kondition, då de påträffades, genom att tapeter inte klistrats direkt på timret utan på gråpapper, som sedan spikats fast på väggen. Ett rum har dekorerats med fruktkorgar i rektangulära fält under draperi i barockstil, det andra visar bilder ur profeten Elias' liv.

Den nuvarande ägaren, som har stort intresse för väggdekorationerna, har i samråd med Blekinge museum låtit konservera dem.

G. W.

1800-TALSKYRKA

Helgo Zettervall (1831—1907) har som restaureringsarkitekt länge varit hårt kritiserad. I avsevärt mindre grad har denna kritik drabbat hans insats som skapande arkitekt. Helt nyligen har f. ö. en slags omvärdering påbörjats av hela hans omfattande gärning. Sålunda har under året en utställning i arkitekturmuseet i Stockholm ägnats Zettervall, och hans insats kommer snart även att belysas i en doktorsavhandling.

V. Vrams kyrka sydväst om Kristianstad torde vara en av de mera framträdande av de nya kyrkobyggnader Zettervall ritat. Den uppfördes 1868 och har en sedan dess i stort sett orörd exteriör, som utmärks av en relativt tung, målerisk murverkan i nygotisk stil. Vid den res-

taurering, som nyss avslutats (domkyrkoarkitekt Eiler Graebe), har man eftersträvat att behandla fasaderna på samma sätt, som Zettervall en gång gjort: murytorna har spritputsats, lister och omfattningar utförts i slätputs och byggnaden kalkats i ursprunglig färg. Prov av ytputsen har visat, att kyrkan från början varit gul (en längre tid har den varit vitkalkad) och den står nu åter med sin ursprungliga färgverkan: ljust gula murar, vita omfattningar och lister samt svart plåttak.

E. T.

FLYTTAT

Sedan Hembergskas Huset i Simrishamn, med två ursprungliga interiörer (ett skepparhem och en smedja) förra hösten såldes till en sommargäst, blev inventarierna i dessa små säregna Simrishamns-museer hemlösa.

Skepparhemmet ligger nu magasinerat på ett loft, men lyckligtvis erbjöds en möjlighet att förvärva P. A. Lundströms hundraåriga, väl bibehållna bysmedja i Gislöv (Ö. Nöbbelövs socken, ca 7 km sydväst om Simrishamn), som nu för all framtid i smedja, skostall och gesällkammare rymmer ett rikligt och riktigt inventarium av smidesredskap från 1800-talet. Inventarierna (bland vilka kan nämnas en inmonterad fiolbälg) har sen 25 år tillbaka sammanbragts med hjälp av bl. a. järnhandlare Yngve Andrén, Tomelilla, och smidesmästareföreningen på Österlen, med Ernst Sjögren och Joel Rosengren i spetsen.

G. Å.

UPPTECKNAT

I Varbergs museums regi har under den gångna sommaren bedrivits fältarbete i några halländska fiskelägen. Arbetet har främst berört Galtabäck strax söder om Varberg, men jämförande material har samlats in från Videberg, som i likhet med Galtabäck hör till Hallandskustens minsta fiskehamnar, samt i viss mån från de två stora lägena i Bua och Träslöv.

Följer man E 6 söderut från Varberg passerar man efter någon mil genom Galtabäcks by. Idag finner man knappast några spår av den gamla bykärnan, som bl. a. innehöll gästgivaregård med hållstation för postdiligensen. Gårdarna ligger nu utskiftade och spridda. Från vägen har man en vidsträckt utsikt över havet och de steniga strandängarna. På ett av strandnåsen ligger byns fiskarbyggelse samlad. Galtabäck är ett ungt fiskeläge. Naturen stoppade länge effektivt fiskets utveckling. Längs den oskyddade kusten kunde man bara ägna sig åt strandfiske i småbåtar och det var först med hamnbyggena mot 1800-talets slut som ett riktigt havsfiske kom igång. Galtabäcks hamn byggdes på 1880-talet och under de följande decennierna utvecklades läget snabbt. Vid 30-talets mitt började nedgången. Utflyttningen ökade starkt och många fick svårt att följa med i den snabba tekniska utvecklingen inom fisket. Många båtlag upplöstes och förra året såldes den sista trållaren. Idag kan bara en handfull män i den övre medelåldern karakteriseras som aktiva yrkesfiskare.

Men trots att Galtabäck är ett döende fiskeläge står fisket fortfarande i fokus. Det är om fiske och fiskeväder man talar när man träffas, även om det var flera år

sedan man slutade fiska och tog arbete inne i Varberg. Nästan alla hushåll fiskar något litet, även om det bara innebär att man sätter flundregarn för att få till kokfisk några gånger under sommaren. Under de sista tio åren har också badgästbebyggelsen ökat kraftigt, men kontakten mellan fiskarbefolkningen och sommargästerna inskränker sig till ett minimum.

Vid mötet med ett samhälle som Galtabäck frågar man sig naturligtvis varför utvecklingen här till skillnad från andra fiskelägen gått "åt fel håll". Vilka faktorer kan ha medverkat till fiskets snabba nedgång? Den frågeställningen kom också att bli huvudtema för undersökningen och största delen av fältarbetet kom att ägnas åt att försöka följa själva förändringsprocessen från 30-talet fram till dagsläget. En av de stora fördelarna med en nutidsundersökning är den obegränsade tillgången till källmaterial. Fältarbetaren har bl. a. möjlighet att komplettera sitt intervju- och uppteckningsarbete med direkt observation av livet runt omkring sig. Han kan lyssna till diskussionerna kring fisket nere vid hamnen och följa dagsrutinen kring sjöbodas och bryggor.

I en undersökning rörande fiskets utveckling är det av vikt att få fram hur de många tekniska nyheterna mottagits, från de första båtmotorerna vid sekelskiftet till dagens nylonnät. Det kan ofta vara svårt att genom intervjumaterial få en klar bild av hur det t. ex. gick till när snurrevaden introducerades strax före första världskriget. I nutidsskiktet blir möjligheterna helt andra. Just nu introduceras en mycket viktig nyhet, som säkert kommer att få stor betydelse för det halländska trålfisket — sillsorteringsmaskinen. När jag i augusti besökte Bua

Fiskebodar från 1800-talet,
Galtabäcks hamn,
Foto Varbergs Tidning 1958.

hamn, var man på flera trålare sysselsatt med installering av de nya maskinerna. Fortfarande höll sig dock flertalet båtlag avvaktande och gick man runt bland de lördagslediga besättningarna, kunde man pejla stämningarna och lyssna till diskussioner om maskinernas för- och nackdelar. Här kommer alltså folklivsforskaren mitt in i en utvecklingskedja.

Båtlagen domineras fortfarande av de traditionella familje- och släktrelationerna, där lagets kärna utgörs av far och söner eller en brödragrupp. Det är alltså viktigt att få grepp om fiskelägets släktförgreningar, vilket kan vara ganska tidsödande. Det hela underlättas knappast av det ålderdomliga folkliga namnskick, som lever kvar jämsides med kyrkoboksnamnen. Det kan dröja innan man kommer underfund med att Karl Larsson är identisk med "Tösta-Larsa-Karl".

I de flesta halländska fiskelägena lever de gamla konflikterna mellan bönder och fiskare kvar. De unga fiskelägena växte ofta fram inom en bondbys marker, och fiskarna rekryterades i hög grad ur bondebygdens proletariat — backstugusittare och småfolk. I Galtabäck finner man förvånansvärt lite reminiscenser av den

gamla antagonismen, vilket kan bero på att där förekommit en ganska stor rörlighet mellan de båda grupperna. Det var t. ex. ganska vanligt att bondsöner i seklets början skaffade sig del i båt och fiskade flera år i väntan på att fadern skulle överlämna gården.

Parallellt med fältarbetet har också redskap till museets blivande fiskavdelning insamlats. Även arkivet fick ett par intressanta nytillskott genom fynden av några hemarkiv, som bl. a. visade sig innehålla dokument från hamnbyggnadsföreningens möten och tullvisitationer från 1800-talets slut med dagsverkslistor över hamnarbeten och protokoll från vrakauktioner på strandade skepp.

O. L.

INVENTERAT

Det svenska arkivväsendet har länge haft sin uppmärksamhet riktad på arkivaliebestånden i enskild ägo. Risken för att de av oförstånd eller på annat sätt skall förstöras är nämligen stor. Den snabba förändringen av det svenska samhället

medför bland annat en folkomflyttning från landsbygd till städer och tätorter, som saknar tidigare motstycke. Själv flyttningsmomentet innebär i och för sig en fara för arkivhandlingar. Gamla papper såsom gårdshandlingar, räkenskaper, protokoll och brev kommer fram vid den inventering som merendels är förknippad med ett uppbrott och frågan om vad man skall göra med denna stundom ovälkomna barlast inställer sig. De gamla handlingarna har för den nu levande generationen många gånger mist sin betydelse och det händer tyvärr alltför ofta att de får skatta åt förgängelsen. På den nya bosättningsorten saknar man vanligen möjligheter att härbärgera dem. Uttrycket "fars gamla papper brändes" är en bister realitet för varje arkivman.

Det är mot denna bakgrund som landsarkivets i Lund initiativ att undersöka förekomsten av arkiv i privat ägo i Västra Göinge härad skall ses. Sedan hässleholmstidningen Norra Skåne välvilligt ställt spaltutrymme till förfogande och givit sitt stöd åt den förestående kampanjen utsändes i början av februari månad bortåt 11.000 gruppkursband till samtliga hushåll i nämnda härad med undantag av staden Hässleholm. Mottagaren av kursbandet ombads anmäla eventuellt innehav av arkivalier, som exemplifierades enligt följande: 1) brevsamlingar (framför allt från personer som emigrerat till Amerika eller varit engagerade i politisk eller religiös verksamhet), 2) folkrörelsearkiv (nykterhetsrörelser, religiösa samfund, skytterörelser, idrottsföreningar och föreläsningssamfund), 3) handlingar och räkenskaper från gårdar (allt från godsarkiv till torpkontrakt), 4) handlingar från industrier, banker, bruk och affärsrörelser. På av-

skiljbart svarskort med av landsarkivet betalt porto hade mottagaren endast att ange om han själv var ägare av arkivalier eller kände till att sådana förvarades på orten. På denna hänvändelse inströmmade under februari och mars månader cirka 90 anmälningar. Sedan tidpunkt överenskommits med uppgiftslämnarna har landsarkivets arkivarier och amanuenser besökt samtliga. Över 250 mil har genomkorsats av Västra Göinge härad, stundom på vintriga och svårforcerade byvägar och åtskilligt av intresse har hämtats fram från vindar och källare, från kistor och byrålådor.

Innehavet av arkivhandlingar i enskild ägo är oväntat stort och arkivalier av de mest skilda typer har kommit under ögonen på landsarkivets tjänstemän. Det välvilliga tillmötesgåendet, vänligheten och intresset från uppgiftslämnarnas sida var inte att taga miste på. Vi var medvetna om att åtskilliga fastighetshandlingar (köpebrev och lagfartshandlingar) samt bouppteckningar skulle komma att företes, vilket också blev fallet. Ur landsarkivets synvinkel är dessa naturligtvis av mindre intresse, eftersom det finns täckning för detta material i häradsrättsarkiven. För den enskilde har de däremot sitt givna värde och är väl förtjänta av en pietetsfull vård.

Andra arkivalietyper befanns vara av så mycket större intresse. Det kan självfallet inte här bli fråga om en detaljerad redogörelse men följande provkarta bör kunna ge en föreställning om variationen i arkivinnehaven: amerikabrev, folkrörelsearkiv, byarkiv, torpkontrakt, fjärdingsmannarkiv, lanthandelsarkiv, arkiv från sjuk- och begravningskassor, elektricitetsföreningars, kvarnföreningars, tröskföreningars, äggföreningars och tjurföreningars arkiv.

Landsarkivet har genom denna inventering kunnat lägga upp en samling amerikabrev som omfattar över 200 brev daterade från 1852 till 1957. Flera av dem är av utomordentligt intresse, belysande olika sidor av det väldiga problemkomplex som innefattas i ordet emigration. Kopior av samtliga brev har överlämnats till emigrantinstitutet i Växjö.

När amerikabreven nämnts som ett av de positiva resultat som uppnåtts genom arkivinventeringen kan det vara på sin plats att också fästa uppmärksamheten på ett område, där inventeringen icke hade den verkan som landsarkivet hade hoppats på, nämligen anmälningar rörande fackliga och ideella rörelsers arkiv. Sådana inkom endast från sju platser (avseende fyra nykterhetsföreningar, två JUF-avdelningar och ett religiöst samfund). Det kan vara svårt att ange orsaken till den tröghet mot uppgiftslämnande som landsarkivet gång på gång har kunnat konstatera beträffande dessa arkiv. Det vore en oersättlig förlust för hela den samhällseliga forskningen om dessa arkiv genom brist på vård fick förkomma. Frågan om inventering och tillvaratagande av folkrörelsearkiven — or-

det taget i vidaste bemärkelse — torde i annat sammanhang i en nära framtid tagas upp till behandling.

Landsarkivet gjorde klart i grupp-korsbandet att det icke var fråga om att söka få de enskilda arkiv innehaven placerade i Lund. Syftet med aktionen var att kartlägga förekomsten av sådana arkiv. Landsarkivet har emellertid som gåva eller deposition erhållit mycket material, annat har lånats in för fotografisk reproduktion. Detta omfattande material är under bearbetning och genom uppläggandet av olika register torde det i framtiden bli lätt för forskarna att orientera sig i det. Historisk, samhällsvetenskaplig, topografisk och genealogisk forskning har furnerats med åtskilligt nytt källmaterial.

Det är första gången som en inventering av enskilda arkiv har gjorts i Sverige efter denna modell. Resultatet har i stort sett varit så glädjande att landsarkivet överväger att fortsätta med dylika inventeringar i härad efter härad inom Skåne, Halland och Blekinge. Det är visserligen en fråga som i mycket rör tid och pengar men vinsterna ur arkivsynpunkt förefaller vara av den arten att aktionen icke bör nedläggas.

S. J.

INNEHÅLL

Anders W. Mårtensson: Vårfrugatan i Lund	1
Harry Thålin: Söderåsens fornlämningar	13
Erik Cinthio: Kungapalatset i Dalby	16
Anders Grönvall: Press och politik i Skåne före 1870	20
Aktuellt om antikvariskt: Utgrävt	32
Rekognoscerat	40
Restaurerat	41
Flyttat	44
Uppptecknat	45
Inventerat	46

EFTERTRYCK, helt eller delvis medgives endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

STÖD

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

BLIV MEDLEM

Årsavgiften 15 kr insättes på föreningens postgiro, Lund 24 68 31, c/o kassören, museichef B.-A. Person, Varberg.

Medlem erhåller kostnadsfritt ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Utkommer med tre häften 1966.

ALDRE HÄFTEN

av "Samlingar till Skånes historia", "Skånska Samlingar" och "Historisk tidskrift för Skåneland" samt andra av föreningen utgivna skrifter kan erhållas genom hänvändelse till föreningens sekreterare, docent Jörgen Weibull, Lund.

CWK GLEERUP BOKFÖRLAG

LUND

Kr 5: —